

MOTERIŠKOJI TAPATYBĖ ONOS PLEIRYTĖS-PUIDIENĖS-VAIDILUTĖS KULTŪRINĖJE LAIKYSENOJE IR KŪRYBOJE

Ramunė Bleizgienė

Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto doktorantė

Rašydami apie XIX a. pab.–XX a. pr. tautinį atgimimą ir jį įgyvendinusius ar prie jo prisidėjusius kultūros žmones dažniausiai neskirstome jų pagal lytį – įprastai šį laikotarpį tyrinėjančių autorių darbų centre atsideria vyrai. Moterų sąmonėjimas ir įsitraukimas į aktyvią visuomeninę kultūrinę veiklą laikomas vėlesniu reiškiniu. Vien teorinis moterų pripažinimas lygiavertėmis partnerėmis kuriant tautos istoriją laikomas didžiule inovacija: „Svarbu, kad kalbama apie moterį – aptariama sąmoningumo forma jau nelaikoma išskirtiniu kurio nors luomo ar vien vyrų požymiu“¹. Viena vertus, realybė – menkas moterų aktyvumas – lėmė tokį požiūrį, kita vertus, pati mąstymo tradicija, palaikoma ir formuojama tuomečių didžiųjų vyrų, išreiškė požiūrį į istoriją kaip į išskirtinų vyrų reikalą². Tačiau kartu su vyrais

istorijos scenoje reikėsi ir moterys, jų nebuvo daug, gal todėl jos „ne taip krinta į akis“.

Ona Pleirytė-Puidienė-Vaidilutė, rašytojos kultūrininkės kelią pradėjusi XIX a. pabaigoje, aktyviai prisidėjusi prie savarankiškos lietuvių visuomenės kūrimo, tarpukario Lietuvoje išleidusi didžiausius savo literatūros veikalus, neabejotinai buvusi viena ryškiausių moterų visuomenininkių, šiuo metu yra nepelnytai primiršta. Žvelgiant iš šių dienų perspektyvos, akivaizdu, kad ne tik jos tekstai, bet ir kultūrinė, žmogiškoji laikysena prisidėjo formuojantis moters kaip viešo asmens įvaizdžiui. Tarpukario visuomenei rūpėjo ne tik jos vieša pozicija, bet ir asmeninio gyvenimo užkulisiai – tai patvirtintų pakartotinis dienoraščių publikavimas spaudoje. Svarbu pabrėžti, kad ši moteris prieškarinėje Lietuvoje buvo matoma greta dviejų vyrų – Mikalojaus Konstantino Čiurlionio ir Kazio Puidos, su šiais dviem vyrais susijusios laikraščiuose skelbtos Vaidilutės dienoraščių ištraukos. Kalbant apie ypatingą XIX a. pab.–XX a. pradžios kultūros kūrimosi situaciją, Pleirytė-Puidienė specialaus dėmesio nusipelnė dar ir todėl, kad ji yra vie-

¹ Paulius Subačius, *Lietuvių tapatybės kalvė*, Vilnius: Aidai, 1999, 90.

² Tokį požiūrį į istoriją rekonstravo Kavolis analizuo-damas Maironio poeziją: „Apie moteris, dukteris, prose-nes ir seseris – nė žodžio. Istorija kaip atgimimas – išimtinai vyrų projektas“ (Vytautas Kavolis, „Sąmoningumo tra-jektorijos: lietuvių kultūros modernėjimo aspektai“, *Žmo-gus istorijoje*, Vilnius: Vaga, 1994, 259).

na pirmųjų ir tuo metu vienintelė „Vilniaus žinių“ dienraščio nuolatinė darbuotoja moteris, labai daug rašanti apie Latviją, gana išsamiai pristatanti jos politinį, kultūrinį gyvenimą³, taip pat aktyvi Mokytojų sąjungos dalyvė, vykusiai kaip Lietuvos mokytojų sąjungos atstovė į Sankt Peterburge organizuotą Visų rusų švietimo lygos suvažiavimą, vienintelė moteris, pasakiusi jame kalbą, iškėlusiai aiškėn lietuvių rusinimo faktus, asmeniškai bendravusi su žymiais Rusijos mokslininkais Baudouinu de Courtaine, Filipu Fortunatovu, aptarusi su jais tuometes švietimo problemas, paskelbusi daugybę straipsnių, skirtų mokytojų, mokinių bei apskritai mokymosi klausimams pristatyti ir analizuoti⁴, vienintelė moteris, kartu su penkiais vyrais sudariusi „Vilniaus Aušros“ valdybą, dalyvavusi ir moterų judėjime, kovojusi dėl moterų teisės balsuoti ir būti išrinktoms, prisidėjusi organizuojant pirmąsias lietuvių dailės parodas, išdrįsusi tautos patriarchui Jonui Basanavičiui išrėžti į akis, kad jis esąs šovinistas. Akivaizdu, kad ši moteris buvo užėmusi aiškia viešą poziciją ir turėjo savitą viešą balsą.

³ Pl. „Naujas <<Credo>> Latvijos vokiečių“, *Vilniaus žinios* 8, 1906 01 12, 1–2, Pl. „Rinkimai į C. Seimą Latvijoje“, *Vilniaus žinios* 10, 1906 01 14, 2, Pl. „Lietgaliai ir <<Gaisma>>“, *Vilniaus žinios* 1906 02 05, 2, Pl. „Kitur. Latvija“, *Vilniaus žinios* 42, 1906 02 22, 4, Pl. „Bajorija, dvasiškija ir sodiečiai Latvijoje“, *Vilniaus žinios* 61, 1906 03 22, 1–2, Pl. „Kariškos ekspedicijos pasekmės Latvijoje“, *Vilniaus žinios* 67, 1906 03 30, 1–2.

⁴ Pl. „Mūsų mokyklos ir mūsų mokytojai“, *Vilniaus žinios* 16, 1906 01 21, 1, Pl. „Žodelis į mokytojus ir į valščius“, *Vilniaus žinios* 25, 1906 02 01, 1, Pl. „Mokytojai ir mokyklos“, *Vilniaus žinios* 33, 1906 02 11, 1, Pl. „Mūsų mokyklos“, *Vilniaus žinios* 48, 1906 03 01, 1–2, Pl. „Mūsų mokyklos ir mūsų mokytojai“, *Vilniaus žinios* 16, 1906 01 21, 1, Pl. „Lietuvių mokytojų ateitis Lenkijoje“, *Vilniaus žinios* 59, 1906 03 19, 1, Pl. „Nauja Lietuvos mokyklose era“, *Vilniaus žinios* 89, 1906 04 28, 1, Pl. „Prie nutarto mokytojų-lietuvių su mokytojais rusais susivažiavimo“, *Vilniaus žinios* 90, 1906 04 29, 1.

Pleirytės-Puidienės figūra yra palanki analizuoti kelią, kaip moteris ateina į viešą kultūros, politikos erdvę, kaip įtvirtina savo kaip visuomenės veikėjos – viešo asmens – tapatybę. Vaidilutės tekstai leidžia matyti, kaip rašančio asmens gyvenimas (įtvirtinama kultūrinė laikysena) susijęs su kuriamais literatūros personažais (kuriamais jų tapatybės modeliais).

Teorinės prielaidos

Jean Bethke Elshtain teigia, kad viešumo ir privatumo sąvokų turiniai nulemti kiekvienos visuomenės egzistencinių reikmių, jos susijusios su kitomis sąvokomis ir apibrėžtimis – žmogaus prigimties, kalbos ir veiklos teorijomis, įvairiai formuluojamomis politinio ir šeiminio gyvenimo vertybėmis.

Tyrimą pradėdama nuo graikų polio aprašymo, ji aptinka, kad privačios ir viešos erdvės perskyra neabejotinai susijusi su viešu ir privačiu kalbėjimu. Platonas teigė, kad nors žmogiškieji gabumai yra vienodai paskirstyti abiem lytims ir moterys savo prigimtimi tarsi tikėtų eiti tas pačias pareigas kaip ir vyrai, vyrai visur yra pranašesni, nes moterų galimybės įgyti dorybių daug menkesnės, jos kelia didesnę pavojų visuomenės harmonijai. Elshtain iškelia mintį, kad moterys galėjo būti įtrauktos į viešąją erdvę tik sumokėjusios savo lyties tapatumo atsisakymo kainą: „Tik savojo lyties tapatumo kaina būtų būtų, dialoguose paprastai sužadinančios suterštumo vaizdinius, individai, neturintys viešo balso ar vaidmens, abstrakčiai įtraukiami į filosofinį kalbėjimą, įgalinantį pasiekti politinę valdžią“. Lygybė su elitine vyrų grupe įmanoma tik padarius moterį benamę, atėmus iš jos psichoseksualinį ir socialinį tapatumą. Aristotelio darbuose moterys yra visai išstumtos iš viešosios erdvės ir uždarytos namų ūky-

je. Iš jų atimta bet kokia galimybė dalyvauti per viešus svarstymus, turėti „viešą balsą“. Teigiama, kad moteris iš prigimties yra žemesnė, todėl visai suprantama ir pateisinama jos prastesnė socialinė ir politinė padėtis, dėl šios priežasties jos negali dalyvauti viešajame gyvenime: „Viešas balsas buvo teisė ir privilegija tų, kurie buvo paskelbti tobulai turinčiais protą ir dorybę. Moterų *imbecillitus sexus* tiko tik tušties apmąstymams, kurie buvo pagal jėgas jų ribotiems sugebėjimams“⁵.

Aristotelis, esmine žmogaus savybe laikęs kalbos turėjimą ir jos vartojimą, moteris nuskaido kaip stokojančias reikšmingos kalbos, nes joms stinga sugebėjimo racionaliai mąstyti: „Moteris, taip pat vartojanti kalbą, nesugeba protingai kalbėti: dėl to ji tampa namų ūkio gyvūnu, nes dėl neprotingos kalbos, netobulo sugebėjimo protauti, menkesnės dorybės ir gailios stokos ji tinka ‘žemesnei’ sričiai“⁶. Viešosios erdvės egzistavimas, kaip vyriško elito dominavimo sritis, kurioje jie gali viešai kalbėti ir valdyti tuos, kurie jiems neprilygsta, remiasi moterų, vergų ir nelaisvų žemutinių klasių nušalinimu nuo dalyvavimo politiniame gyvenime. Moterys, anot Aristotelio, grynai privatus asmenys, priklauso tik būtinybės sričiai, funkcinio požiūriu yra būtina laisvės sąlyga. „Laisvas vyras, pilietis, turėjo didesnę (tobulesnę, visapusiškesnę) *potentia*, jam reikėjo viešumos, kur jo įgimtos galimybės galėtų būti visiškai realizuotos“⁷. Moterys buvo pašalintos ne tik nuo aktyvaus viešojo gyvenimo (*vita activa*), bet ir nuo kontempliatyvaus gyvenimo dėl savo neišsivysčiusio protingojo prado.

⁵ Jean Bethé Elshtain, *Vyro viešumas, moters privatumas: moterų socialinėse ir politinėse teorijose*, Vilnius: Pradai, 2002, 65.

⁶ Elshtain, 67.

⁷ *Ten pat*, 80–81.

Antikos filosofų svarstymai rodo, kaip glaudžiai susiję viešumo ir privatumo bei vyrų ir moterų prigimties klausimai. Krikščioniškoji tradicija pagal šią žiūros perspektyvą gana kardinaliai pakeitė požiūrį į viešumą ir privatumą bei moteris ir vyrus. Pasak Elshtain, krikščionybė įvykdė mąstymo revoliuciją, apversdama aukštyn kojomis aristotelinį mąstymo būdą: „krikščionybė reabilitavo ir pašventino tiek *kasdienį gyvenimą*, tiek *kiekvieno individo gyvenimą*, ypač visuomenės aukų gyvenimus, ir suteikė kiekvienam iš naujo atrastą orumą – *dignitas*, kuris anksčiau buvo tik kilmingųjų, turtingųjų ar galingųjų privilegija“⁸. Privati sritis tapo svarbi ir garbinga, lygiai taip pat viešasis politinis gyvenimas nebeteko savo prioriteto. Kartu su krikščionyste atsirado „principingo pasipriešinimo pasaulietinei valdžiai sąvoka“⁹. Moterys, taip pat kaip ir vyrai, laikomos krikščionių bendruomenės pilietėmis. Jos taip pat pašauktos dalyvauti krikščioniškos bendruomenės gyvenime, būti savo tikėjimo, t. y. vidinių įsitikinimų, liudytojomis ir kartu su vyrais tapti politinės valdžios persekiojimo aukomis. Krikščionybė įtvirtino požiūrį, kad visi žmonės Dievo akyse lygūs.

Teoretikių feminisčių keliamas uždavinys iš naujo apibrėžti viešo ir privataus, asmeninio ir politinio gyvenimo ribas, iškelti aikštėn moterų pašalinimo iš viešojo diskurso klausimą, analizuoti būdus, kaip tai buvo daroma, susijęs ir su kitomis esminėmis problemomis – kokia kalba, vieša ar privačia, siūloma prabilti moterims apie savo patyrimą, koks tapatumas, viešas ar privatus, siūlomas kaip alternatyva seniesiems moterų pavergiantiems iden-

⁸ *Ten pat*, 76.

⁹ *Ten pat*, 78.

titeto apibrėžimams: „kuo remdamosi feministės sprendžia, kad vienas ar kitas viešas ar privatus patyrimas neatskiriama susijęs su tuo, ką reiškia būti žmogumi kitų pasaulyje, ir kurios alternatyvos gali ir turėtų būti transformuotos siekiant rekonstruoti žmogaus tapatumą, socialinį patyrimą ir pačią tikrovę?“¹⁰ Viešos ir privačios erdvės skyrimas susijęs ne tik su požiūriu į vyrų ir moterų prigimtį, bet ir su žmonių socialinių santykių istorijos traktavimu. Patriarchatas pagal feministinį mąstymą yra kategorija, kuria galima paaiškinti socialinio pasaulio dėsningumus. Radikaliojo feminizmo suformuluotas teiginys, kad tai, kas asmeniška, yra ir politiška, lemia visišką privačios srities pajungimą radikaliai politizuotam apibrėžimui. Kadangi šiose teorijose galia determinuoja visus santykius, politikos sritis apima viską. Šeima, kuri tradiciškai būtų laikoma privačia sfera, apibrėžiama kaip galios arena, taigi ji taip pat yra politizuojama¹¹. Kita vertus, feministės teoretikės, analizuodamos moterų padėtį, dažniausiai apibūdindamos jas kaip aukas, kurios nuolat patyrė skriaudų, buvo engiamos ir dominuojamos, formuoja permanentinius, viską persmelkiančius moterų bejėgiškumo ir persekiojimo vaizdinius. O požiūrį, kad auka kalba tyru, morališkai švari balsu, Elshtain laiko bejėgiškumo padariniu¹². Todėl feministinis diskursas turėtų imtis analizuoti mechanizmus „kaip susiformuoja žmonių požiūris į save kaip į moralinės visatos ir socialinio pasaulio narius, kuriame vyraujan-

¹⁰ *Ten pat*, 219.

¹¹ Įdomi autorės pastaba apie privataus gyvenimo išviešinimą arba politikos perdėtą suasmeninimą – tai buvo būdinga ir fašistinei ideologijai, asmeninio autentiškumo akcentavimas politikoje arba pripažinimas vien tik viešojo tapatumo. Plačiau žr. *ten pat*, 238–239.

¹² *Ten pat*, 242.

tis savo paties įvaizdis atspindi bejėgiškumą, perdėtą kitų nuomonių paisymą, negalėjimą pasipriešinti autoritetui, nesugebėjimą veikti pasaulyje?“¹³

Liberaliojo feminizmo siūlomas išeitis – integruoti visus individus į esamą politinę struktūrą, viešąją sritį, kad jie galėtų naudotis visomis teikiamomis privilegijomis ir nauda, taip pat moterų pavergimo ir pašalinimo iš viešosios erdvės klausimą spręsti suteikiant abiem lytims vienodas galimybes – Elshtain laiko pernelyg supaprastintomis. Nes problema yra ne tik tai, kad moterys šitiek laiko buvo vyrų dominuojamos ir kad joms trūksta tinkamų vaidmenų modelių, bet ir tai, kad išorinė tikrovė tapo moterų vidinės tikrovės dalimi. Liberalų darbuose sėkmingas vyro viešas tapatumas („vyriška sėkmės mistika“) pateikiamas kaip pavyzdys, kuriuo sekdamas moteris galėtų tapti viešo gyvenimo dalyve.

Elshtain naujai formuluojamos teorijos tikslas yra pateikti tokį moterų išsilaisvinimo motyvą, kuris būtų susijęs su moters savivokos ugdymu, kuris padėtų moterims kritiškai analizuoti socialinę tikrovę, konceptualizuotų patikimas alternatyvas ir vengtų kartoti sentimentalų požiūrį į moters engimą. Tokios teorijos pagrindu turėtų tapti konkrečių moterų konkrečioje socialinėje aplinkoje tyrimas, aprašant, analizuojant jų išorinę ir vidinę tikrovę. Moters tyrimas turėtų vengti „globėjškumo, manipuliavimo ir jos pasaulio iškraipymo“¹⁴. Kiekvienos tyrėjos tikslas – aptikti ir analizuoti lokalią bei konkrečią moterį ir atsakyti abstraktus, bekūnio socialinių jėgų „produkto“ aprašymo. Tiesos paieškos turėtų

¹³ *Ten pat*, 266.

¹⁴ *Ten pat*, 320.

būti paremtos dialogu, kuriame dalyvauja ir subjektas, ir analitikas. Naujų prasmių konstravimas remtųsi subjektų savivoka ir vyktų tokioje vietoje, „kur žmonių kalbėjimas ar diskursyvus apmąstymas nėra valdomas, prievartinis ar manipuluojamas“¹⁵. Ideologija iš šio požiūrio taško niekada nėra tik netiesa ir iškraipymai, jos išraiškos (t. y. viskas, ką individai daro, sako ar tiki) yra svarbios, nes tai yra raktas sudėtingai struktūrai, kurią sudaro „akivaizdūs ir paslėpti, matomi ir giliau išsiskirę poreikiai“, galintys padėti išsiaiškinti pamatinės mūsų motyvacijos, požiūrį į save ir kitus.

XIX a. pab.–XX a. pr. kultūrinė situacija: moters kelias į viešąją erdvę

Žvelgiant į XIX a. pabaigos–XX a. pradžios situaciją, akivaizdu, kad viešajame gyvenime dominuoja vyrai, jie – aktyviausi visuomenės veikėjai, kultūrinių sąjūdžių dalyviai, rašytojai ir t. t. Be jokios abejonės, vyrai – ir labiausiai išsilavinusi visuomenės dalis. Gana iškalbinga galėtų būti XIX amžiaus pabaigos kaimo jaunimo išsilavinimo (kalbama tik apie pradžios mokyklą, todėl teisingiau būtų sakyti „išsilavinimo pagrindų“) situaciją perteikianti statistika: „1880 metais Suvalkų gubernijoje pradžios mokyklą lankė 10,8 procento mokyklinio amžiaus kaimo berniukų ir **1,4 procento mergaičių**, Kauno gubernijoje atitinkamai 6,3 procento berniukų ir **0,4 procento mergaičių**, Vilniaus gubernijoje – 18,4 procento berniukų ir **0,2 procento mergaičių** <...> [paryškinta mano – R. B.]“¹⁶. Iš pateiktų duomenų matyti, kad

¹⁵ *Ten pat*, 328.

¹⁶ Egidijus Aleksandravičius, Antanas Kulakauskas, *Carų valdžioje: Lietuva XIX amžiuje*, Vilnius: Baltos lankos, 1996, 275.

Vilniaus gubernijoje iš 1000 mergaičių tik 2 lankė pradinę mokyklą, miestuose situacija buvo šiek tiek geresnė. Ši statistika atspindi padėtį oficialiose rusiškose pradžios mokyklose, kurias lankyti nelegali lietuviška spauda draudė, tačiau visiškai neleisti jų lankyti būtų buvę nelogiška, nes čia buvo kelio pradžia į aukštesnį išsilavinimą. Kodėl toks menkas jose besimokančių mergaičių skaičius, paaiškintų ir tas faktas, kad jos turėjo būti daug labiau sergėjamos nuo rusifikuojančio išsilavinimo: „Anot vyravusios nuostatos, oficialus rusiškas išsilavinimas moterims, pirmiausia turėjusioms saugoti tradicinį lietuviškos šeimos židinį, buvo visiškai nereikalingas“¹⁷. Kiek kitokie duomenys būtų apie nelegalių slaptų lietuviškų mokyklų lankymą¹⁸.

Tautinis sąjūdis, ėmėsis viešosios erdvės reformų, vien ja neapsiribojo, vienas pamatinių tautos savikūros / renovacijos būdų rėmėsi tautinės, naujos šeimos kūrimo idėja, taip peržengdamas / ištrindamas viešo ir privataus gyvenimo ribą. Tuo metu buvo nuspręsta, kad viešasis (politinis ir kultūrinis) tautos gyvenimas yra labai priklausomas nuo privataus (šeimos) gyvenimo. Todėl viena kryptų, kuria turėjo pasukti išsilaisvinti siekianti tauta, – puoselėti tautinę šeimą, kuri taptų idealia aplinka lietuvybei ugdyti. Ypatinga problema, užklupusi „tautinės šeimos kūrimo projekte“ dalyvaujančius išsilavinusius lietuvius vyrus, – tin-

¹⁷ Aleksandravičius, Kulakauskas, 277.

¹⁸ Aleksandravičius ir Kulakauskas yra iškėlę įdomią su moterų ir vyrų raštingumu susijusią detalę: 1897 metų surašymo rezultatuose užfiksuotas Kauno gubernijos moterų didesnis raštingumas nei vyrų: atitinkamai 54,9 ir 51,9 procento. Bet pabrėžiama, kad moterų raštingumas čia galėtų reikšti daugiausia vien mokėjimą skaityti. Plačiau žr. Egidijus Aleksandravičius, Antanas Kulakauskas, *Carų valdžioje: Lietuva XIX amžiuje*, Vilnius: Baltos lankos, 1996, 280.

kamų žmonių / partnerių stygius. Buvo pasigesta moterų, kurios galėtų įgyvendinti tautinės šeimos programą. Gana svarbi detalė – tuo metu ypatingos kritikos sulaukė tik moterys¹⁹. Buvo nuolat akcentuojamas moterų tautinis nesusipratimas ir abejingumas tautos žadinių reikalams. Įdomu pažymėti, kad XIX a. pab.–XX a. pr. lietuviškoje spaudoje vyravo gana dviprasmiškas požiūris į moterų išsilavinimą. Viena vertus, kaip ir buvo minėta anksčiau, mergaitės buvo sergėjamos nuo rusiškų pradinių mokyklų (bijotasi, kad tai turės neigiamų padarinių tradicinės lietuviškos šeimos išlikimui), kita vertus, jos buvo gana žiauriai kritikuojamos dėl išsilavinimo stokos. Bet juk visiškai suprantama, kad moterys, buvusios visą laiką nušalintos nuo viešo gyvenimo, uždarytos šeimos rate, negalėjo staiga tapti aktyviomis ir susipratusiomis lietuvių atgimimo dalyvėmis. Reikėtų atkreipti dėmesį, kad propaguojamas moterų išsilavinimo būtinumas joms neatvėrė vartų į viešąją erdvę. Greičiau priešingai – buvo skelbiama, kad išsilavinimas pirmiausia reikalingas tik kaip tautiškai susipratusių (ir išsilavinusių) vyrų žmonoms ir būsimų vaikų motinoms: „Vyro aspiracijoms pritarianti žmona ir patriotiškai išauklėti vaikai tapo idealios tautinės šeimos simboliu. Tuo tarpu vyrai matė save visuomenės ir kultūros veikėjais, o ne šeimos dalimi“²⁰.

Moterų išsilavinimo problema buvo keliamą ir „Vilniaus žinių“ dienraštyje. Nors čia už-

¹⁹ Dalios Marcinkevičienės cituojamame Vinco Kudirkos aprašytame susitikime su lietuvaite tradicinė kaimo mergina į autoriaus kalbinimus sugeba vos iššlemti vieną žodį „Tigi“ (Dalia Marcinkevičienė, *Vedusiųjų visuomenė: santuoka ir skyrybos Lietuvoje XIX amžiuje–XX amžiaus pradžioje*, Vilnius: Vaga, 1999, 76).

²⁰ Marcinkevičienė, 117.

simezgusi diskusija turi nemaža bendrumų su anksčiau minėtu požiūriu į moterų išsilavinimą: „Ar-gi nebutų maloniau sueiti su apšviestoms lietuvaite, nereikėtų tada vesti svetimtaučių, kaip daro kai-kurie mūsų inteligentai, užtektų ir savųjų“²¹. Tačiau greta išskyla ir modernesnis požiūris – išsilavinimas reikalingas moterims tam, kad jos galėtų tapti lygiavertėmis Atgimimo dalyvėmis; šį požiūrį galėtume išskaityti iš pasirašiusiojo tik inicialais K. P. (galima spėti, kad tai Puida, tuometis „Vilniaus žinių“ darbuotojas) žodžių: „Kuomet mūsų mergaitės įgys pašvietimą, nors dalis jų dar šiandien ir kovoti už tą turės, tuomet mūsų gyvenimo sąlygos virs kitaip ir klausimas tautiškai-individuališkos kultūros paliks plačia, atvira dirva, kurioje abi lyti suvienijusi pajiegas turės dirbti be atvangos“²². Išsilavinusios merginos šioje ateities vizijoje matomos ne tik kaip tinkamos žmonos ir motinos, bet ir kaip kultūrinės veiklos partnerės. Neturėtume pamiršti ir kitų panašiu metu „Vilniaus žiniuose“ pasirodžiusių tekstų, kurie yra ne mažiau svarbūs rašant apie moterų padėtį visuomenėje, jų galimybes dalyvauti viešojoje erdvėje. 1906 metų vasario 24 dienos „Vilniaus žiniuose“ išspausdinamos „Žmogaus ir piliečio tiesos“ skelbia: „Visi žmonės lygūs **be skirtumo lyties**, tikėjimo ir tautos lygūs prieš teisumą ir įstatymus [*paryškinta mano* – R. B.]“²³. Šioje žmogaus ir piliečių teisių deklaracijoje skelbiama, kad nė vieno žmogaus teisės negali būti pažeidžiamos dėl jo tikėjimo, lyties, kilmės, turtinės padėties ir t. t.

²¹ Antanas Penktasai, „Atkreipkite akį į mergaites!“, *Vilniaus žinios* 8, 1906 01 12, 1.

²² K. P., „Mergaičių apšvietimas“, *Vilniaus žinios* 9, 1906 01 13, 2.

²³ „Žmogaus ir piliečio tiesos“, pagal N. Kabanovą parašė P. B-is, *Vilniaus žinios* 44, 1906 02 24, 2.

Paminėtinas ir Pleirytės-Puidienės 1907 metų kovo 3 dieną išspausdintas kreipimasis į Lietuvos moteris²⁴, kuriame reikalaujama suteikti moterims tas pačias pilietines teises, kurias turi vyrai, svarbiausia iš jų – teisė rinkti ir būti išrinktai. Kaip ir liberalioje feministinėje kritikoje, šių teisių įgijimo pagrindas – moterų žmoniškumas: „Męs tokie pat žmonės, kaip ir vyrai; taip pat, kaip ir jie norime pagerinti savo būvį; tai-gi ir mums svarbu turėti teises“²⁵. 1906 metų vasario 25 dieną paskelbtame Lietuvos moterų kreipimesi moterys išsako norą aktyviai dalyvauti viešajame gyvenime: „Ar gi męs vienos turime buti prašalintos nuo žmoniškos ir pilietiškos darbo pakėlimo, kuris nemažiau yra betarpiškai ir plačiai surištas su mūsų jausmais, persitikrinimais ir reikalais kitų visuomenės kuopų?“²⁶ Moterys akcentuoja vidinį troškimą dalyvauti pilietinėje veikloje, tai yra niekieno neprimesta jų valia sąmoningo apsisprendimo rezultatas. Pabrėžiamas tas pats moterų, kaip ir vyrų, protinis ir etinis pajėgumas darbuotis visuomenei / tautai. Teigiama, kad nors istoriškai moterys *de jure* niekada nebuvo pripažintos pilietėmis, žvelgiant iš istorinės perspektyvos, savo darbais ir rūpesčiais *de facto* jos buvo pilietės. Daugelis vyrų, nei būdami kilmingi („be luomų kilčių“), nei turėdami išsilavinimą, gali naudotis piliečių teisėmis, o moterys – ne.

Vytautas Kubilius, paskyręs knygą XX a. pradžioje iškilusiems kultūrininkams vyrui ir žmonai – Puidai ir Pleirytei-Puidienei, jų

²⁴ Ona Pleirytė-Puidienė, „Į Lietuvos moteris (Atsišaukimas)“, *Vilniaus žinios* 51, 1907 03 03, 1.

²⁵ Puidienė, 1.

²⁶ Elena Vileišienė, Eliza Orzeškienė, Konstancija Skirmuntaitė, Ema Jelenska-Dmochovskaitė, „Į mūsų žemių ir miestų rinkikus ir išrinktuosius“, *Vilniaus žinios* 45, 1906 02 25, 1.

atėjimo į kultūros ir literatūros erdvę nevaizduoja kaip skirtingo. Vyro ir moters motyvacija, aktyvaus kultūros veikėjo(-os) tapatybės įgijimas apibrėžiamas kaip vienodas ar bent panašus²⁷. Bet ar iš tiesų taip yra? Ar iš tiesų moteris kultūros darbuotoja, rašytoja savą tapatybę įgyja taip pat, kaip ir kultūrininkas vyras? Pasakojama, kad „Vilniaus žinių“ redakcijoje, kur daugiausia prie stalų sėdėjo „jauni vyrai“, šalia buvo pasodinta „skaistaus veido, žalsvų akių, liekna ir grakšti mergina“ Pleirytė. Tačiau „prisėsti prie stalo“ šalia jaunų kultūrininkų vyrų neturėjo būti taip paprasta – moteris rašytoja turėjo pagrįsti, įtvirtinti savo, kaip aktyvios viešosios erdvės dalyvės, juo labiau rašytojos, identitetą. Ir nors iš pažiūros vyro ir moters „prisėdimas prie stalo“ atrodo vos ne identiškas, reikėtų išskirti hipotezę, kad moteriai šis kelias į viešąją ir kūrybos erdvę buvo gerokai sunkesnis, komplikuočiau, jam reikėjo specialaus pasiruošimo ar pagrindimo.

Laikraštį traktuodami kaip viešumo erdvei priklausantį ir su viešu kalbėjimu susijusį kultūros fenomeną, turėtume prisiminti, kad moterų dalyvavimas viešojoje erdvėje, veikimas joje žvelgiant į visą Vakarų Europos kultūros kontekstą nebuvo savaime suprantamas ir natūralus dalykas, greičiau priešingai – reikėjo įdėti nemaža pastangų, kad moterys būtų pripažintos kaip galinčios dalyvauti viešojoje erdvėje, įrodyti, kad tai nėra svetima ar priešinga moterų prigimčiai, kad jos turi tas pačias prigimtines intelektualines ir visas kitas (dažniausiai priskiriamas vyrams) savybes, leidžiančias moterims būti visavertėmis kultūrinės politinės erdvės dalyvėmis.

²⁷ Vytautas Kubilius, *Dviese literatūros sūpuoklėse*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, 7–10.

Nors pateiktos XX a. pradžioje leisto dienraščio publikacijų ištraukos liudytų moterų sąmoningumo, jų poreikio dalyvauti viešajame gyvenime kiltį, reali ir dominuojanti situacija buvo nepalanki moterims. 1924 metais „Krivulėje“²⁸ paskelbtuose Pleirytės-Puidienės atsiminimuose apie darbą „Vilniaus žiniose“ gana tiksliai aprašyti bundančios moters kultūrininkės (visuomenės veikėjos) pirmieji žingsniai viešojoje erdvėje. Pleirytė-Puidienė prisipažįsta, kad tuo metu, kai buvo pakviesta dirbti „Vilniaus žiniose“, menkai temokėjo lietuvių kalbą, ne viską, ką perskaitydavo lietuviškai, suprasdavo, be to, nebuvo parašiusi „nė vieno viešo žodžio“. Tačiau iš jos atsiminimų matyti, kad ne tai ją labiausiai gąsdino galvojant apie būsimą darbą, daug daugiau jai rodėsi pats buvimas šalia „tautos milžinų“: „Kažin kodėl vaizdavausi, kad tuoj, tuoj turėsiu susitikti su nepaprastais žmonėmis, tautos idėjos vadais. Ir ką aš jiems pasakysiu?.. Aš – niekas [paryškinta mano – R. B.]“²⁹. Vyrų, jau dirbančių dienraštyje, akys ji išskaito klausimą: „Ką čia veiksi, mergička?!“³⁰ Moteris nesijaučia verta kartu su vyrais dalyvauti viešajame kultūriniam, politiniame gyvenime. Basanavičius ją palaiko vokietaite, prakalbina vokiškai, tai įžeidžia merginą ir ji užtikrintai išdrožia: „Aš ne vokietaitė, – užprotestavau: – aš lietuvaitė...“³¹ Galima spėti, kad tuomečiame Lietuvos kontekste net ir labai inteligentiški ir išsilavinę vyrai nesitikti sutikti kultūrininkų visuomenininkų lietuvaičių. Dominuojanti retorika, net rašant apie moterų išsilavinimą, iškelia vyrišką

veiklą, akcentuoja vyrų nuopelnus ir nuveiktus darbus: „jeigu ne mokslas, ne šviesa, ne pirmieji tautiškumo želmens, mokslą įgijusieji žmonių sunų, męs dar šiandien butumėme palikę tamsos gludumuose [paryškinta mano – R. B.]“³². Pirmiausia sūnūs yra atgimstančios tautos herojai: „Ilgai neturėjo savo tarpe šviesių, susipratusių žmonių, mylinčių savo tautą ir žemę sunų, tų tautos milžinų, kurie kelia ir žadina iš po sunkaus, amžiais sloginančio miego, savo Tėvynę [paryškinta mano – R. B.]“³³. Todėl turėtų būti visiškai suprantama moters savijauta („Aš – niekas“) atsidūrus greta vyrų, kurie matomi tokie „išdidinti“. Galima tik įsivaizduoti, kokius vidinius barjerus turėjo įveikti moteris, panorusi ne tik būti šalia, bet ir kurti erdvę, kurios daugumą užėmė „vyrai milžinai“.

Moters tapatybės genealogija O. Pleirytės-Puidienės-Vaidilutės ankstyvuosiuose tekstuose („Kada rauda siela“)

Šiame straipsnyje bus analizuojami gana skirtingi Pleirytės-Puidienės tekstai: impresijos, publikuotos „Vilniaus žiniose“, vėliau išleistos knyga „Kada rauda siela“, ir dienoraščiai, kurie aprašo (vaizduoja) autorės santykius su Čiurlioniu. Impresijos analizei pasirinktos todėl, kad jos buvo Pleirytės-Puidienės kūrybos pradžia, jos svarbios ieškant moters kultūrinės veiklos pradžios, jos kaip visuomenininkės ir rašytojos tapatybės formavimosi prieigų. Šiuos nors ir skirtingus tekstus sieja viena labai svarbi ypatybė – dauguma Vaidilutės im-

²⁸ Ona Pleirytė-Puidienė, „Atsiminimų pluoštas“, *Krivulė* 4, 1924, 10–13.

²⁹ Puidienė, 11.

³⁰ *Ten pat*, 11.

³¹ *Ten pat*, 12.

³² K. P., „Mergaičių apšvietimas“, *Vilniaus žinios* 9, 1906 01 13, 1.

³³ Pl. „Lietgaliai ir <<Gaisma>>“, *Vilniaus žinios* 28, 1906 02 05, 1.

presijų parašyta reaguojant į Antrojoje dailės parodoje matytus Čiurlionio paveikslus, jos tekstai buvo literatūrinė / meninė dailės kūrinio interpretacija. Kai kur impresijos apačioje autorė nurodo jos tikslų šaltinį, pavyzdžiui: „Antr. Lietuv. Dail. Paroda – M. Čiurliano paveikslas No11“³⁴. Neabejotina, kad Čiurlionio vaidmuo buvo labai svarbus, jo paveikslai buvo paskata formuoti Pleirytės-Puidienės kaip rašytojos identitetui.

Impresijoje „Klaidžiojančios švieselės“ Vaidilutė kuria gana abstraktų pasakojimą, apibrėžiantį ir įtvirtinantį individualią (tačiau siekiančią tapti universalia), iš autorės patirties kylančią moters tapatybę. Kitose impresijose „klaidžiojančių švieselių“ identiteto modelis tarsi realizuojamas moters gyvenimo scenarijuje ir papildomas naujomis prasmėmis. Šiuose tekstuose moteris yra aktyvi, mobili, sąmoninga, gyvenimo prasmės ieškanti subjektė. Greta iškyla kito – artimos sielos, palydovo, vyro – figūra. Jo vaidmuo moters gyvenimo scenarijuje yra labai svarbus.

Pleirytės-Puidienės dienoraščiuose, kuriuose ji rašo apie savo santykius su Čiurlioniu, aprašytas moters ir vyro ryšys gretinamas su pirmojoje dalyje analizuotu moters tapatybės variantu (-ais) bei moters ir vyro (kito) santykių modeliu. Dienoraščių analizėje siekiama parodyti, koks yra kito – vyro (genijaus) – vaidmuo formuojantis (kuriančios) moters tapatybei.

Pleirytė-Puidienė, 1923 m. „Gairėse“ rašydama apie meno ir kūrybos prigimtį, taip apibūdina tikrą meną kuriančius žmones: „Ir atsiranda žmonių, kurie praregi sielos akimis, žmonių, kurie pergyvena tai, ką pergyvena siela. Ties kuriais atsivaizduoja svajonė apie gy-

³⁴ Vaidelutė, „Prietybė“, *Vilniaus žinios* 65, 1908 03 20, 3.

venimą... Yra žmonių, kuriuose ryškiau apsi-
būdina absoliuto siela, kurie beribėmis jaus-
mų gelmėmis užmato įstabias būties šviesas,
melodijas, garsus ir iš tų savo praregėjimų ar
vizijų vaizduoja gyvenimo pasaką“³⁵. Menin-
ko uždavinys Vaidilutės meno koncepcijoje yra
ne atvaizduoti / pavaizduoti gyvenimą, bet iš-
reikšti svajones, fantazijas, sapnus apie gyve-
nimą. Menininkas yra tas, kuris pramuša regi-
mybės luobą ir sugeba pramatyti būties esmę
– sielą – tai, kas yra amžina. O išvysti „būties
šviesas“ tegalima sielos akimis, nes „Siela – tai
nuolatai į vidų nukreiptas žvilgsnis, tai buit-
is, kur į milijonus dalelių išskaidytas gyvenimas
susilieja į vieną didelę saulę, į vieną galingą
kūną, tarp kurių išnyksta amžių eisena“³⁶. Me-
nininkas, žiūrėdamas į savo vidų ir regėdamas
gyvenimo atspindžius joje, gali užčiuopti tai,
kas yra amžina, nekintama visatos sandaroje.
Recenzuodama Salio Šemerio knygą „Grana-
ta krūtinėj“ Vaidilutė teigia, kad žmonijai
trošku „natūralistiniame gyvenimo chaose“,
kad ji ilgisi meno, kuris išvestų ją „į fantaziją, į
pasaką, į erdvę, kur byloja būtybės siela“³⁷. Pir-
mieji Vaidilutės tekstai, išspausdinti 1906–1908 m.
„Vilniaus žiniose“³⁸, 1911 m. „Lietuvos žinio-
se“³⁹, gali būti interpretuojami kaip šios meno
koncepcijos realizacija.

³⁵ O. Pl.-Puidienė, „Meno ir kūrybos pradai“, *Gairės* 1, 1923, 30.

³⁶ Puidienė, 28.

³⁷ O. Pl.-Puidienė, „Naujoji kūryba su „Granata krū-
tinėj“, *Krivulė* 11, 1924, 26.

³⁸ Vaidelutė, „Mano meilė“, *Vilniaus žinios* 118, 1906 06 04, 2, Vaidelutė, „Dvi aukos“, *Vilniaus ži-
nios* 205, 1907 11 28, 3, Vaidelutė, „Ilgėjimos“, *Vilniaus ži-
nios* 55, 1908 03 08, 3, Vaidelutė, „Prietybė“, *Vilniaus ži-
nios* 65, 1908 03 20, 3, Vaidelutė, „Klaidžiojančios žvake-
lės (Iš cikliaus ‘Gyvenimo Glėbyje’)", *Vilniaus žinios* 70, 1908 03 27, 3, Vaidelutė „Oi juokitės, kas/juokties dar ga-
lite...“, *Vilniaus žinios* 196, 1908 09 02, 2.

³⁹ Vaidelutė, „Kapu šalis“, *Lietuvos žinios* 42, 1911 04 09, 3.

Vaidilutė kūrybos ištakas sieja su liaudies menu – sakmėmis ir pasakomis. Jos manymu, tekstai, kilę iš sakmių, siekia pažinti, atspindėti savo laiką, jie yra istoriški, o pasakoje įmanoma tai, kas neįmanoma realiame gyvenime. Pasaka yra būdas išvengti skaudaus susidūrimo su realybe, pasakos turinys – idealybė: „menas griebiasi vėl sumanymo, pasakų, legendų, kuriose atsivaizduojami svajojimai apie grožį“⁴⁰. Kaip ir pasakos, Vaidilutės impresijos pretenduoja į tam tikrą universalumą, belaidiškumą – iš tekstų, kiek įmanoma, išvalyti bet kokie konkretumai. Vis dėlto geriau išsiūrus matyti, kad tarp šių tekstų veikėjos ir tekstų autorės yra labai maža distancija – impresijos gali būti perskaitomos ir autobiografiškai. Autorės patirtis, iš kurios išauga tekstas, tampa jo pasaulėžiūros atrama. Autorė (už)rašydama tekstus interpretuoja savo patirtį, atirenka tik tam tikrus tos patirties momentus ir konstruoja tekstą, iš kurio galima rekonstruoti tam tikrą pasaulio modelį ir mėginti apibrėžti moters vietą jame.

Impresijoje „Klaidžiojančios švieselės“ (dedikuotoje Čiurlioniui) Vaidilutė kuria pasakojimą / pasaką, kuris galėtų būti suprantamas kaip būdas genealogiškai pagrįsti ir įtvirtinti kitoki tapatybės modelį. Rašydama apie Čiurlionio kūrybą ji teigia, kad Čiurlionis kuria mitus: „Tie mytai, tai lyg toji tiesa, kurią jis rado savo sielos gelmėse, drąsiai bandydamas išplėsti pasauliui didžiausią paslaptį“⁴¹. Mitai, taip pat kaip ir pasakos, gali atskleisti tiesą apie pasaulį. Impresijoje pasakojama „klaidžiojan-

⁴⁰ O. Pl.-Puidienė, „Meno ir kūrybos pradai“, *Gairės* 1, 1923, 26–27

⁴¹ O. Pleirytė-Puidienė, „M. K. Čiurlionis“, *Skaitymai* 4, 1921, 77.

čių švieselių“⁴² kilmės istorija, nulemianti jų vietą pasaulio struktūroje. Pats vardas jau nusako „klaidžiojančių švieselių“ būties situaciją – svarbiausias „švieselių“ bruožas yra judėjimas, ieškojimas, nepastovumas. Jos yra „sielos tų, kurie niekur sau vietos neranda“⁴³. Žmonių pasakojimuose taip klaidžioja mirusiųjų (dažniausiai mirusių ne sava mirtimi) sielos⁴⁴. Tačiau impresijoje pasakojama apie „švieselių“ dangišką kilmę: „Sako, jas angelas, nešdamas iš dausų, nejučiomis pabėręs... nebesurinkęs visų ir jos likusios klaidžioti vienos...“ (12) „Švieselės“ yra ne šio pasaulio būtybės. Tekste susimaišo dvi simbolinės struktūros – liaudiškoji, mitinė (iš jos „klaidžiojančių švieselių“ figūra) ir krikščioniškoji (iš jos ateina angelo figūra, dangaus ir žemės opozicija). Dviejų pasaulėžiūrų susiliejimas yra šiek tiek paradoksalus, nes pirmame šio teksto variante, paskelbtame 1908 metais, rašoma, kad žmonės nuo šių „švieselių“ „Kristaus ženklų“⁴⁵ ginasi.

⁴² Štai kaip pati Puidienė aiškina, iš kur ateina „klaidžiojančių švieselių“ figūra į jos tekstus: „Būdama vaiku girdėjau tėvą skaitant, apie tuos pelkių žiburėlius, kažin kuriame rusų žurnale. Senutė auklė papildė tai įvairiais liaudies pasakojimais – nuo to laiko užsiliko atmintyje...“ (Puidienė, „M. K. Čiurlionis“, *Lietuvos aidas* 170, 1936 04 14, 2).

⁴³ Vaidilutė, *Kada rauda siela*, Kaunas: Vaiva, 1922, 11 (toliau tekste cituojant nurodomas tik šio leidinio puslapis).

⁴⁴ Dienoraštyje Puidienė rašė, kad šiuos savo tekstus norėjo paskelbti tik po savo mirties: „Ilgai laikiau tuos posmus savo paslapčiu ir buvau nutarusi parodyti juos žmonėm tik po mano mirčiai“ (Puidienė, ištraukos iš dienoraščio (1921–1928) / VUBRS, F 1, F 453, 19). Galbūt tai galėtų paaiškinti identifikacijos su mirusiais kilmę. Vaižgantas recenzuodamas šią knygą pastebi, kad tai yra tarsi mirusio žmogaus pomirtinis laiškas – testamentas: „Jei Vaidilutė būtų šį savo veikalą paskelbusi patį paskutinį, dar geriau, testamentu vietoje, išpūdis būtų buvęs neregėto stiprumo: desperato, nusiminėlio drama ar nusizudėlio paskutinis laiškas, nuo kurio ilgai vaidinasi“ (Vaižgantas, „Paskaičius Vaidilutės: ‘Kada rauda siela’“, *Tėvynės balsas* 116, 1922 07 14, 3).

⁴⁵ Vaidilutė, „Klaidžiojančios žvakelės (Iš ciklaus ‘Gyvenimo Glėbyje’)“, *Vilniaus žinios* 70, 1908 03 27, 3.

„Klaidžiojančios švieselės“ gyvena atskirą nuo žmonių gyvenimą. Tekste išryškėja „klaidžiojančių švieselių“/ sielų ir žmonių opozicija. 53 eilučių tekstelyje net 3 kartus pakartojamas šis leitmotyvas: „Yra sielų amžinai vienu, amžinai svetimų pasauliui, žmonėms...“ (11) Brėžiama „švieselių“/ sielų ir žmonių gyvenimus atskirianti linija: „švieselės“ kartais pasuka į žmones, bet niekuomet prie jų neprieina, o žmonės vengia „jų gražios, bet nesuprantamos šviesos“ (11). „Sieloms“ trošku tarp žmonių, jos svetimos žmonių pasauliui: „Nors ir braido po žemę, tačiau niekuomet nepaliečia jos purvų...“ (11) Taip vienoje pusėje atsideria dangiškos kilmės sielos, nešančios žmonėms „augštesnį, skaistenį gyvenimą“, ir „mažyčiai prie žemės priaugę“, žemės purvu susitėpę žmonės. „Švieselės“ ne tik nesusitapatina su purvinu pasauliu (lieka jo nepaliestos), bet ir atskiria save nuo jo: „Jos jaučia, mato ir girdi, kad – jos amžinai vienos, amžinai svetimos Pasauliui – Žemei“ (12). Jų ieškojimų tikslas – rasti panašius į save, „su kuriais vienodai jausti ir eiti galėtų“ (12). Tačiau žmonėse jos sielų neranda (gal žmonių kitokia kilmė, bet apie ją neužsimenama). Tik tokie pat gali tapti joms artimi, skirtingi yra priešingi ir svetimi. Idealybė, dangiška, išgryninta sielos būtis griežtai atribojama nuo žemiško, „purvino“ žmonių gyvenimo. Tada, kai pasibaigia diena, žmonių laikas („kada žmonės sumiega“), pasirodo švieselės – naktis yra jų metas, be tamsos ir nakties švieselių egzistencija neįmanoma. Gal todėl žmonių pasaulis itin „patamsinamas“, kad sielų šviesa atrodytų dar ryškesnė.

„Klaidžiojančių švieselių“ figūra nėra lytiškai diferencijuojama. Su jomis galėtų tapatintis tiek vyrai, tiek moterys. Iš žmonių išskiriamas bruožas – sielos turėjimas – yra ir jas jun-

giantis pagrindas. Galima teigti, kad Vaidilutės konstruojama „klaidžiojančių švieselių“ figūra susieja („subendravardiklina“) vyrus ir moteris, kaip turinčius sielą.

Triolete „Gyvenimo glėbyje“⁴⁶ matyti, kaip gana abstraktus „klaidžiojančių švieselių“ tapatybės modelis realizuojamas impresijos veikėjos gyvenime.

Trioleto subjektė klaidžioja tuščiam, juodame pasaulyje. Nors „iš visų pusių, visais keliais – judėjo, bėgo, klykė...“, pasaulis atrodo ištuštėjęs, nes jame nėra „nei vienos gyvos, artimos sielos“ (15). Žmonės svetimi, nes neturi sielos, jie matomi tik kaip šešėliai (o tokie kaip subjektė žmonėms pasirodo kaip švieselės). „Švieselės“ žmonėms ir žmonės „švieselėms“ atrodo ne visai realūs, jie tarsi priklauso skirtingiems būties lygmenims. Jau vieni kitų matymas užprogramuoja negalimybę susitikti, priartėti. Teksto moteris jaučiasi viena ir vieniša, jos kelionė pasaulyje labai sunki: „Ėjau toje tamsoje apgraibomis... viena“ (15). Savo pačios „šviesos“ jai nepakanka, ieškoma jei ne artimos, „šviečiančios“ sielos, tai kelrodės „Žvaigždės – Laimės“.

Antrojoje trioleto dalyje situacija kardinaliai keičiasi: pasaulis atrodo giedras, jaukus, šviesus, linksmas, subjektė jaučiasi laiminga. Tokio ryškaus pasikeitimo priežastis – artimos sielos radimas: „Šalimais siela... tokia gyva, stipri ir laki...“ (17) Buvimas kartu visiškai pakeičia teksto herojės jauseną. Nors šiame tekste nėra akcentuojama, kad artima siela yra vyro, kitų impresijų kontekstas leistų sutiktą Kitą tapatintini su vyru. Visi reikšmingi subjek-

⁴⁶ Pirmojoje „Klaidžiojančių žvakelių“ publikacijoje buvo nurodyta, kad tai yra dalis iš ciklo „Gyvenimo Glėbyje“, matyt, tik vėliau šie tekstai buvo atskirti.

tės susitikimai, aprašyti impresijose, įvyksta su vyrais: rašytoju, „supažindinusi“ su tėvyne, dailininku ir kompozitoriumi, genijumi, ištarusiu lemtingus žodžius: „Liūdėk, ilgėkis, bet nekeik savo vienatybės – joje gyvenimo jėga...“ (80), jaunučiu bendrų tautinių idėjų draugu. **Jo** atėjimas į moters pasaulį yra lemtingas: „Ir atėjai tada, kada naktis buvo tokia juoda, baisi – naktis amžina, begalo.../ Atėjai tada netikėtai, nelauktas, nežinomas ir... nedrąsiai neaiškiai pratiesei delną pilną aiškios grynos šviesos – jausmo, nuo kurio trūko nakties juodas apsiaustas“⁴⁷. Šiame tekste (įkvėptame Čiurlionio paveikslo) vyras atneša šviesą, išvaduoja jaunchią moterį iš amžinos tamsos, **Jo** šviesa suardo tamsos pasaulį, iš kurio moteris pati viena išsiveržti negali.

Galima teigti, kad įvykus susitikimui pasikeičia ne pasaulis, o požiūris į jį – pasaulis tėra impresijos veikėjos jausmų projekcija. „Mėnesienos“ paantraštė skelbia: „V dušie čelovieka / I evo niebo, i evo ad...“⁴⁸ (77) Pirmos ir antros dalies pasaulio aprašymai yra kaip ekstremumai: pasaulis arba juodas, tuščias, arba giedras, jaukus, šviesus, svyruojama tarp dviejų kraštutinių. Buvimą viename ar kitame pasaulyje lemia artimos sielos radimas arba ne. Vidurio kelio nėra. Akivaizdu, kad rizikingai daug sudedama į Kitą (jo buvimą šalia), pati subjektės būtis yra nepakankama, be jo (artimos sielos turėtojo) gyvenimas jai yra nepakeliama kančia.

Kitos sielos ieškoma ne dėl to, kad atsivertų galimybė būti pasaulyje, o dėl to, kad būtų galima atsirėmus jos baltų sparnų „pasikelti nuo žemės ir skristi...“ Gražaus, jaukaus pa-

saulio panorama regima iš paukščio skrydžio (būnant virš žemės). Trečiojoje trioletto dalyje „Laimės laidotuvės“ rodoma, kas atsitinka, kai artimos (ir jau mylinčios) sielos nusileidžia ant žemės. Nusileidimas žemėn prilygsta katastrofai, jis aprašomas kaip pasaulio pabaiga:

Baisus trenksmas suardė tylą...
Pašėlusi audra siuto aplinkui...
Užgeso šviesa...
Pasigirdo klyksmai... keikimai... raudos...
(18–19)

Grįžtama į pradinę, pirmojoje dalyje aprašytą situaciją, į tą patį tamsaus, baugaus pasaulio glėbį. Keičiasi tik subjektės ir jai artimos sielos tapatybė: „Mudu taip pat jau žmonės... ir turime gyventi...“ (19), nebelieka išgrynintos sielos būties, ji apsivelka žemišką rūbą. Regis, veikėjams tapus žmonėmis, siela miršta: „Kaži kas... kaži kur... suriko... nutrūko... užgeso...“ (19)

Šioje trijų dalių impresijoje subjektė turi tik dvi alternatyvas ar du būdus, kaip ji gali būti pasaulyje: arba „gyvenimo glėbyje“ labai glaudžiai susijusi su pasauliu (tada subjektėi trošku, ji dūsta), arba su artima siela pakilusi virš pasaulio (tada ji laiminga, laisva). Deja, ryšys su Kitu (artima, panašia siela) yra labai nepatvarus, galimas tik „virš žemės“ ir todėl labai trumpas.

Dar vieną apibendrintą moters gyvenimo modelį randame pasakoje „Teisybės beieškant“. Pasaka prasideda pasakojimu apie mažą mergaitę, kuri gyvena gamtos idilėje: ji bėgioja „po plačią žalią pievą, pilną gėlių, nulietą aukso saulės spindulių“ (39). Mergaitė aprašoma kaip gamtos dalis: jos akys kaip dangus, juokas – tarsi vyturėlio daina. Mergaitės ir gamtos glaudus ryšys panašus į motinos ir vaiko. Kuriama archetipinė realybė – Rojus,

⁴⁷ Vaidelutė, „Prietybė“, *Vilniaus žinios* 65, 1908 03 20, 3.

⁴⁸ Žmogaus sieloje – ir jo dangus, ir pragaras.

kuriame mergaitei jauku, linksma ir saugu. Ryšį su motina gamta nutraukia skausmo, neteisybės patyrimas: „didelis pilkas vanagas laikė savo naguose mažą paukštelį ir nusileidęs pievoje ėmė jį kapoti, ėsti“ (39). Mergaitė tapatinasi su auka (paukšteliu), gamtos pasaulyje ji nebesijaučia saugi, praregėjusi, pažinusi kitą – tamsiąją – pasaulio pusę, ji palieka Rojų.

Praregėjimo motyvas, kaip kitokios (sąmoningesnės) egzistencijos pradžia, kartojasi visoje knygoje. Impresijoje „Ilgėjimos“ prašoma Aušros – Vilties žvaigždės apšviesti tuos, „kurie nieko negirdi, nemato, nejaučia“, ir parodyti jiems pasaulio skausmą, žmonijos ašaras. Tik taip jie gali išmokti ilgėtis ir raudoti, tik taip jie gali pakilti virš pasaulio dulkių. „Klaidžiojančios švieselės“, priešingai nei žmonės, apibūdinamos kaip gebančios *jausti, matyti ir girdėti* – tai yra visais pojūčiais atpažinti save kaip skirtingas ir svetimas pasauliui, žmonėms. Kitokio matymo (praregėjimo) sąlyga yra narciziško, tik save matančio ir savo laime besirūpinančio gyvenimo atsisakymas.

Praregėjusi pasakos mergaitė ieško tiesos – paaiškinimo, kodėl tokia pasaulio tvarka. Gyvenimas šiame tekste gretinamas su audringa jūra, jūros stichija atspindi gyvenimo „žiaurius“ dėsnius: „Galingesnės [*bangos* – R. B.] įveikdavo silpnesnes, paskandindamos jas savo glėbyje. <...> ir visas jas sutikdavo vienodas likimas – pribėga prie kranto, atsimuša į kietą uolą, suvirksta ir ... balta puta pavirtusios, dingsta jūros gelmėse“ (42). Globali neteisybė, pirmiausia atpažinta gamtoje, vėliau pamatoma ir visuomenėje kaip socialinė nelygybė: „senutė akla eina pasieniais, ieškodama kelio; ji irgi nuoga, alkana ir tiesia rankas į dailiai pasipuošusius žmones“ (40), verčia pasakos heroję kelti gyvenimo prasmės klausimą

ir ieškoti atsakymų – tai tampa impulsu formuoti moters subjektyvitetui. Dėl tiesos ji pasiryžusi nusileisti į pasaulio – jūros gelmę arba pasiekti saulę (nuorodos į vertikale, kuri galėtų suteikti horizontaliam gyvenimo – jūros chaosui struktūrą). Tačiau ieškojimų kelyje subjektė atranda tik dar daugiau kančios, dar daugiau neteisybės. Tarp tų, kurie yra labiausiai neteisybės paliesti – luošųjų, elgetų, senų žmonių, atsiduria ir moterys: „Viename urvo kampe, ant nešvarių skarmalų krūvos, guli mirštanti senutė; kitame girtas vyras muša savo nėščią žmoną, spardo savo vaikučius, keikdamas jų atsiradimą“ (43). Impresijoje nuolat kartojamas praregėjimo motyvas – iš pradžių pastebimas paviršiuje esantis grožis, bet vėliau atsiveria po juo glūdinti ta pati mažos mergaitės patirta neteisybė. Gyvenimo pažinimas išstumia pirminės, idealios realybės prisiminimą: „Dingsta kūdikio varšoti sapnai, susidūrus su tikroju Gyvenimo vaizdu“ (41). Pasakos herojei nesuteikiama galimybė rasti paaiškinimo – kokio nors vertybių ar idėjų instrumentarijus, kuris padėtų struktūrinti pasaulį ir rasti vietą jame. Krikščioniškoji pasaulėžiūra atmetama kaip atspindinti tą pačią pasaulio neteisybę.

Moteris niekur neranda tiesos, jos kelionė pamažu tampa beprasmė, nes tiesos paieškos bevaisės. Kelionės pabaigoje ji pradeda ilgėtis pasaulio gyvenimo „it ramaus uosto“, tačiau kelio atgal nebėra, šis ilgesys savižudiškas. Subjektė suvokia, kad jos ieškojimų tikslas – mirtis, ji yra ilgai ieškota tiesa.

Nors pasakos veikėja yra moteris, tekste specifinės moteriškos patirtys nėra kaip nors eksplikuojamos. Iš tiesų ji, kaip ir pasakų herojus vyras – karalaitis, jaunikaitis, gali keliauti po pasaulį ieškodama teisybės. Atskirdama pa-

sakos veikėją nuo tradicinės moters patirties Vaidilutė suteikia jai galimybę nukeliauti ne tradicinę moters kelionę – iš santuokos lovos į gimdyvės, galiausiai mirštančiosios lovą, bet patirti vyriškas tiesos ieškojimo klajones. Vaidilutės impresijų moteris gyvena jai priešiškaime, tamsiame skriaudos paženklintame pasaulyje. Moters, praregėjusios ir ieškančios tiesos, gyvenimo kelias yra labai sunkus ir komplikuotas – kaip klaidžiojimas tamsoje. Šioje kelionėje ilgimasi artimos, panašiai jaučiančios sielos. Tačiau ir šis ryšys nėra apsaugotas nuo gyvenimo dėsnių, kurie čia patiriami kaip viską apimantys ir neišvengiami.

Postmodernaus feminizmo teoretikės kuria decentralizuotą, atsisakiusį fiksuotos padėties Klajoklio identitetą⁴⁹ kaip viziją, leidžiančią derinti nesuderinamus dalykus, o XX a. pradžios moteriai toks „benamiškumas“ nepakeliamas, ji geriau renkasi mirtį.

Impresijų veikėja ne tik ieško artimos sielos – Kito, bet ir „su(si)kuria“ jį. Knyga dedikuota „Skaisčiai mylimo brolio Karolio atminčiai“ (nors tai nėra vienintelė dedikacija šioje knygoje): „Vieton gėlių, kurių nebeturiu, dedu ant tavo kapo mano – sielos raudą...“ (7) Dedikacija apibrėžia sakymo situaciją – tekstas kuriamas kaip sesers rauda ant brolio kapo, kaip kreipimasis į mirusįjį. Kuriamą malda – „tyl[i], kaip jo gėlių sapnas kurčios nakties glūdumoje, skurd[i], kaip sužeistos žuvėdros klyksmas, ram[i], kaip jo atilsis“ (108). Ji tarsi lopšinė, dainuojama amžinai užmigusiajam: „Iš atminimų supinta pasaka liūliuojų ta-

vo amžiną miegą...“ (114) Rauda, malda, lopšinė yra skirtos ryšiui su mirusiuoju užmegzti: „pro ašaras kalbu į tave... Girdi – iš toli, toli atplaukia į tave mano rauda, nusileidžia prie tavo šalto kapo ir, bijodama sudrumsti tavo miegą, – nutyla...“ (113) Brolis yra impresijos herojės interiorizuotas Kitas – jis gyvas jos atmintyje. Tekstas (malda, rauda) gimsta kaip kreipinys į viduje esantį Kitą.

Knygos pradžioje esančiame tekste išryškėja svarbiausios opozicijos (įtampos), vėliau atsikartojančios visose kitose impresijose. Miręs brolis yra praėjusio, „kūdikystės“ (idealaus laiko), pasaulio dalyvis ir jo atributas. Tas pasaulis, bendras jiems abiem, apibūdinamas kaip saulėtas, jam priskiriami džiaugsmo ir giedros žiedai (rožės), tai dienos pasaulis (likusioje knygos dalyje dominuoja nakties laikas). Kita herojės gyvenimo dalis (jau atsiskyrus nuo kūdikystės pasaulio) yra visiškai priešinga: kūdikystės džiaugsmą ir giedrą pakeičia gyvenimo klajonės po apsiniaukusiu ir audringu dangumi, vaikystės gėles rožes – usnimis apžėlęs dirvonas. Sesuo ant brolio kapo, menamo ar įsivaizduojamo (nes nežinomo ir nematyto), ateina apraudoti ne tik brolio, bet ir savo gyvenimo. Teksto pabaigos sintaksė leidžia tokią interpretaciją: „dedu ant *tavo kapo mano* – sielos raudą“. Šį spėjimą tik patvirtintų iš pradžių minima *paskutinė* ašara. Sesuo stovi ne tik prie brolio, bet ir prie savo gyvenimo kapo. Kaip bendras yra jų kūdikystės pasaulis ir jo patirtis, taip bendra tampa mirtis ir jos patirtis. Kalbėjimas (rašymas) „prie brolio kapo“ (t. y. brolio mirties aktualizavimas) impresijos herojei leidžia prabilti apie savo mirusį gyvenimą.

Kitas – impresijos veikėjos kūrybos, jos dvasios ieškojimų partneris, gali būti ir jausmas –

⁴⁹ „Klajoklio identitetas yra žemėlapis vietų, po kurias jis klajojo“ (P. Droblytė, „Dekonstrukcija ir moters identiteto choreografijos“, *Feminizmas ir literatūra*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1996, 28).

Ilgėjimos. Į ilgesį ji kreipiasi kaip į asmenį: „Iš kurčios nakties mėlynės, iš sidabro mėnulio šviesos, iš baltų miglų – atėjai tu, mano Ilgėjimos...“ (23) Jausmas tarsi ateina iš šalies, iš gamtos, ir sykiu jis yra veikėjos dvasios pagimdytas: „Susimaigėt, susipynėt iš ploniausių mano jausmų gėlių, iš plačiausių troškimų, iš švelnučių sapnų ankstyvo pavasario rytmetė...“ (23) Ilgesio figūra išreiškia gamtos ir subjektės giliųjų jausmų sutapimą. Ilgesys kaip dvasios kūdikis įgauna savarankišką egzistenciją ir kaip savarankiškas (kartu beveik identiškas, todėl labai artimas) Kitas jis veikia impresijos herojė, daro įtaką jos dvasios pasauliui: „Sužavėjote mano sielą burtų monais, apgobėte juodu ilgėjimosi tinklu, iš kurio ji išsivaduoti negali...“ (23) Ilgesį galima interpretuoti ir kaip kūrybinę potenciją, kuri kyla iš impresijos veikėjos dvasios, tačiau ir nebepriklauso jai. Ilgesys gali įgauti ašaros pavidalą, būti rauda „tu, kurie žūna kurčioje vienvėje“. Čia galime įžvelgti paralelę su knygos pradžios tekstu, dedikuotu broliui Karoliui. Impresijoje „Ilgėjimos“ yra kelios nevienareikšmiškos eilutės: „Neraudok... pasiguosk skausmu, vargšė mano siela... / Ilgėkis... ilgėkis savo ilgėjimos kančia...“ (24) Tik išsakytas (kaip sukurtas tekstas) skausmas ar išverkta rauda gali tapti paguoda.

Ilgesio figūra tekste dvilypė – jis yra ir herojės būseną, ir jos sielos kelionės partneris: „Paklausk manęs, mano drauguži, mano klaidios kelionės drauge ir eik su manimi į mano ilgesio ir atminimų pasaulius...“ (77) Aktyvus ryšys tarp jų užsimezga naktį, dieną jis nutrūkstata: „Kelkis Ilgėjimos!.. Greit išauš rytas ir turiva skirtis / Pabus dabartis... ten tu svetimas, nekviestas svety... Eik, paglūdėk tarp mano atminimų ir palauk ten mėnesienos...“ (82)

Santykiai su šiuo „partneriu“ (priešingai nei anksčiau aptarti) yra labai tvirti ir nenutrūkstantys: „Tiktai tu, mano ilgesy, neapleidi manęs!.. tu lyg priaugęs prie mano sielos ir nepasislėpsiu aš nuo tavęs niekur, niekur!..“ (71)

Impresijų ciklas „Atminimai“ (dedikuotas „Gimdytojų amžinai atminčiai“) pradedamas sakiniu: „Ir vėl ilgiuosi...“ (69) Ilgesys – būseną, kai „siela veržias anapus ribos, kur dangus susisiečia su tolimų kalnų išlankstytu ruožu“ (70), atveria impresijos herojėi kelią į atminties erdvę ir sykiu kaip kelionės partneris ją lydi. Naktį, kai ištirpsta realaus pasaulio kontūrai, praregima „atminimų akimis“ ir tada prasideda kelionė į atminimų (kūrybos) pasaulius. Atminimus galima interpretuoti ne tik kaip prisiminimą to, kas buvo, bet ir kaip alternatyvios realybės, turinčios atminimų turinį, sukūrimą. Išėjimas į atsiminimų erdvę yra ir būdas pabėgti iš per sunkios realybės (pasitraukti iš nepakeliamos dabarties): „Kaskart gilesnė siaučia mane tylą ir toje kurčioje tyloje imu kalbėtis pati su savim, – lyg kūdikis, kuriam bangu tamsoje...“ (59) Kaip kūdikis ji pasineria į vaikystės prisiminimus: „It kūdikis, sapnuoju, o supra mane bangos...“ (53) Prisiminimo veiksmas lyginamas su sapnavimu. Labai svarbus vandens motyvas būtų nuoroda į pašamoneį, ikiracionalią būseną. Taip pat vandens archetipas gali ženklinti tą būseną, kai kūdikis ir motina dar buvo viena. Subjektė ilgisi idealios, „rojaus“ patirties, kai virkštelė dar nenukirpta. Impresijos herojė nuolat sugrįžta į vaikystės laiką. Dabarties dalyvei būti suaugusiai, žiūrėti į netobulą pasaulio realybę plačiai atmerktomis akimis yra labai sunku ir skausminga. Todėl dažnai, kai labai baisu, pasinaudojama galimybe užsimerkti ir pasekti sau pasaką apie idealią, labai gražią, šviesią vaikys-

tę: „užmerkiu kietai akis [paryškinta mano – R. B.] ir – sapnuoju...“ (55)

Kita ambivalentiška figūra yra herojės siela – kaip ir ilgesys, ji yra subjektės dalis, „kūdikiškoji“ jos dalis ir sykiu jai nepriklauso. Impresijų herojės ir sielos santykis panašus į motinos ir vaiko: „Jei pajėgčiau išimti tave, vargše mano siela, iš savo skausmo gelmių, paimčiau tave ant rankų ir supčiau it mažą kūdikį, ir ašaromis savo nutildyčiau tavo raudą...“ (105) Siela, kaip ir ilgesys, gyvena atskirą, nepriklausomą gyvenimą. Sielos rauda labai skausminga ir beveik nepakeliama. Kad nuramintų sielą, subjektė pasirošusi ją nužudyti: „Nuneščiau tave į beribės jūros krantą, tarp vėtrų ir audrų ir jų pašėlusiam kaukime paskandinčiau tavo klyksmą...“ (105) Siela guodžiama mintimis apie mirtį, kuri čia suprantama kaip atilsis.

Vaidilutės impresijų pasaulyje yra du laikai: vienas – dienos dabartis, kurios pabaigos subjektė ilgisi (vadinasi, jis turi pabaigą), kitas – nakties – susigrąžinta praeitis (gal amžinybė), į šitą laiką (belaikę) impresijų herojė tikisi sugrįžti po mirties. Gyvenimo pradžios, vaikystės laikas yra pavasaris. Susitikimo su mirtimi laiką impresijos „Mirtis“ herojė irgi planuoja pavasarį. Mirties atėjimas labai panašus į prisiminimų atėjimą. Palyginkime: „Atplaukia jie [prisiminimai – R. B.] iš ten, kur žiba skaidri vakarinė žvaigždė, tyliai liūdnei ir eina į mane sidabro mėnulio takeliu, kurs blizga vandens bangose ir šiltu jaukiu jausmu apgobta sielą...“ (70) O štai kaip aprašomas mirties atėjimas: „... žinau, kad ateisi skaudaus pavasario kurčios nakties tyla, sidabro mėnulio taku, – tada, kada mirgės žvaigždės, kada ramiai dūmosiu savo skaudžias dūmas...“ (97) Mirtis gretinama su „amžinu, ramiu miegu“. Anksčiau jau buvo minėtas prisiminimų ir sap-

no paraleliškumas. Mirtis galbūt čia suprantama kaip grįžimas į tą patį vaikystės prisiminimų sapną. Ir kažin ar ne apie mirtį yra šios eilutės: „Ir vis dėlto – siela nusimes ir vėl kada tą juodą jungą, sės vėl į laivą ir be irklo, laisvai pasileis praeities jūra... į sapnų pasaulį...“ (56) Taip suprantama mirtis tampa gyvenimo tikslu, jo prasme ir išsipildymu.

Kai taip stipriai sureikšminama prisiminimų, fantazijų ir vaizduotės erdvė ir vis daugiau vietos ji užima impresijų herojės gyvenime, gyvenimo „tikrumas“ susvyruoja, iš šios perspektyvos realybė pradeda atrodyti kaip sapnas: „nežinojau, ar tebegyvenau, ar buvo tai tik sapnas apie gyvenimą – ilgas ir skaudus sapnas...“ (75) Įvyksta tam tikras apvertimas – grįžimas į prisiminimus tampa tikruoju labai trokštamu pabudimu. Impresijose bijomasi ne mirties, bet prarasti galimybę išeiti į tą kitą – atminties – erdvę: „aš – gyvenimo nukamuota – nebepabusiu... jau nebepabusiu...“ (76)

Rašančios (kuriančios) moters tapatumo kultis

Pleirytės-Puidienės kūryba ir gyvenimas yra labai arti. Tai liudytų jos dienoraščiai. Tą patį pasaulio modelį, jame esančius moters ir Kito santykius, rekonstruotus impresijose, galima atpažinti ir jos dienoraščiuose. Analizuojami Pleirytės-Puidienės dienoraščiai, kuriuose ji aprašė savo susitikimą ir ryšį su Čiurlioniu, žinoma, nepatvirtina „tikrų faktų“, nes, be pačios Pleirytės-Puidienės tekstų, kitų žmonių liudijimų apie juos beveik nėra (tik keletas labai skeptiškų Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės pastebėjimų). Įdomu, kad šie Pleirytės-Puidienės dienoraščiai tarpukario spaudoje

buvo išspausdinti net keletą kartų. Netgi galima atkurti jų istoriją: 1921 m. pasirodo dešimtosioms Čiurlionio mirties metinėms paminėti skirtas Pleirytės-Puidienės straipsnis „M. K. Čiurlionis“⁵⁰. Tekste ji analizuoja Čiurlionio kūrybą, vėliau pereina prie jo biografijos. Aprašydama Čiurlionio gyvenimą Vilniuje ji remiasi „asmenine patirtimi“ (galime matyti slinktį nuo gana objektyvaus gyvenimo faktų dėstymo prie subjektyvaus pasakojimo). Prisimenamas judviejų susitikimas rengiant Pirmąją lietuvių dailės parodą. Tą pačią istoriją galima rasti vėliau išspausdintuose dienoraščiuose. Straipsnyje šie santykiai pateikiami kaip atspindintys Čiurlionio gyvenimą, jo patirtį Vilniuje. 1925 m. „Lietuvoje“ išspausdintas kitas Pleirytės-Puidienės straipsnis „Praeities pažai- bai“⁵¹. Vaidilutė aprašo vykusį Čiurlionio minėjimą – apie jį atsiliepia neigiamai, ten susirinkusių žmonių kalbas traktuoja kaip iškreipiančias tikrąjį Čiurlionio veidą ir straipsnio pabaigoje išspausdina savo dienoraščio ištrauką. 1936 m. „Lietuvos aide“ išspausdinti jos dienoraščiai, skirti Čiurlionio mirties 25 metų sukakčiai paminėti. Publikacija pavadinta „M. K. Čiurlionis“⁵². 1938 m. „Lietuvos žiniose“ pasirodo anksčiau nepublikuotos 1905 metų dienoraščio ištraukos, kuriose užfiksuoti pirmieji autorės žingsniai viešajame gyvenime, dienoraščio įrašai nusidriekia iki 1907 metų⁵³. Paskutinė dienoraščių publikacija, kurioje minimas Čiurlionis, pasirodo 1939 metais „Lie-

⁵⁰ O. Pleirytė-Puidienė, „M. K. Čiurlionis“, *Skaitymai* 4, 1921, 76–86.

⁵¹ O. Pl.-Puidienė, „Praeities pažai- bai (M. K. Čiurlionies jubiliejų minint)“, *Lietuva* 219, 1925 10 10, 2–4.

⁵² O. Pl.-Puidienė, „M. K. Čiurlionis“, *Lietuvos aidas*, 1936 04 14–1936 04 18, 170–178.

⁵³ „O. Pl. Puidienės-Vaidilutės užrašai, Praeities šešėliai, Dienoraštis“, *Lietuvos žinios* 87, 1938 04 20–1938 08 26.

tuvos žiniose“, ji pavadinta „Vaidilutės-Puidienės dienoraščiu (1908 metai)“⁵⁴. Čia spausdinamos ištraukos nebedubliuoja ankstesnių publikacijų, skelbiami anksčiau neminėti faktai, taip pat publikacija papildyta Vaidilutės dienoraščio ištraukomis, atsispindinčiomis tuomečius jos santykius su vyru. Jos dienoraščiai (pirmiausia priklausantys privačiam gyvenimui) tampa svarbiais viešo gyvenimo ženklais.

Pirmuoju straipsniu „Skaitymuose“ Pleirytė-Puidienė „įveda“ atsiminimus apie savo ir Čiurlionio santykius į kultūros reikšmių apyvartą. Tame straipsnyje jie pateikiami kaip tikrai buvę ir, savaime suprantama, reikšmingi jos ir Čiurlionio gyvenime. Taip pamažu ima „reikšminti“ Pleirytės-Puidienės patirtis, susijusi su Čiurlionio asmeniu. Antrajame straipsnyje „Atminties pažai- bai“ ištraukas iš savo dienoraščio ji pateikia kaip atspindinčias, parodančias, koks **iš tikrųjų** buvo Čiurlionis (kitų prisiminimai iškreipia tiesą). Ir matyti, kaip spauda „užkimba“, – trečioji dienoraščių publikacija vadinasi „M. K. Čiurlionis“, ne atsiminimai apie Čiurlionį ar dar kaip nors, bet tiesiog „Čiurlionis“. Vadinasi, Pleirytės-Puidienės dienoraščiai pateikiami kaip labai objektyvūs, skaitydami juos matome Čiurlionį. Neakcentuojamas Pleirytės-Puidienės asmuo ir tai, kad šis Čiurlionio paveikslas yra jos matytas (jos pateikta „interpretacija“). Šioji publikacija labai vientisa ir išbaigta. Ji pradeda dienoraščio ištraukomis apie pirmąjį jų susitikimą ir baigiama pasakojimu, (tarsi) užrašytu ant Čiurlionio kapo. Ištraukos sudėliotos taip, kad išeitų siužetas – labai panašus į (nelaimin-

⁵⁴ „Vaidilutės-Puidienės dienoraštis (1908 metai)“, *Lietuvos žinios* 44–55, 1939 02 23–1939 03 09.

gos) meilės istoriją. Teksto paantraštėje teigiama, kad šį tekstą paruošė dar pati autorė: „Dar gyvos pačios Puidienės sudėliotos pastabos apie Čiurlionį iš jos dienyno“⁵⁵. Paskutinei publikacijai jau nebebuvo galima duoti pavadinimo „Čiurlionis“, nes greta Čiurlionio tekste atsiranda kitas vyras – Puida.

Akivaizdu, kad Pleirytės-Puidienės ir Čiurlionio santykių istorija (Pleirytės-Puidienės užrašyta istorija) funkcionavo tarpukario kultūroje, ji buvo įdomi (gal intriguojanti) ir todėl populiarė. Pačios Pleirytės-Puidienės pradėtas darbas – tekstų (dienoraščių) aktualizavimas pasiekė savo tikslą – jie buvo pripažinti kaip parodantys tikrąjį Čiurlionį. Autorės pateikta interpretacija buvo priimtina ir priimta. Kitas klausimas – kiek buvo tikima tų santykių realumu, tačiau į tai atsakyti gana sunku. Tikrai aišku, kad tais santykiais abejojo Kymantaitė-Čiurlionienė.

Gana kontroversiškas (ir ne visai korektiškas) yra šių dienų Čiurlionio tyrinėtojų požiūris į Pleirytę-Puidienę ir jos dienoraščius. Taip teigdama, remiuosi V. Landsbergio knyga „Vainikas Čiurlioniui“⁵⁶ ir St. Ylos monografija „M. K. Čiurlionis“⁵⁷. Abu autoriai remiasi Pleirytės-Puidienės dienoraščiais: Landsbergis, kalbėdamas apie Čiurlionio muzikines interpretacijas, remiasi Pleirytės-Puidienės dienoraštyje pateiktu vieno vakaro, kai Čiurlionis jai skambino, aprašymu, o Yla pasitiki jos Čiurlionio išvaizdos aprašymais. Ir tuo pat metu abu šie autoriai Pleirytės-Puidienės asmenį

traktuoja labai ironiškai: „Dar vienai tų moterų, rašytojai Vaidilutei (Puidienei) Čiurlionis bus irgi suvirpinęs jautresnes itin egzaltuotos širdies stygas“⁵⁸ (Landsbergis); „Bet čia pat ėmė terptis kita „subtilybė“ – dar gana jauna Sofijos pažįstama ir bendrininkė <...> taip pat rašytoja, O. Pleirytė-Puidienė“⁵⁹ (Yla). Viena vertus, tikima ir pasitikima autorės liudijimais, jie pateikiami skaitytojui kaip tikri, kita vertus, į juos žvelgiama atsainiai ir ironiškai, kaip į egzaltuotos moteriškės svačiojimus.

Pleirytės-Puidienės ir Čiurlionio santykių realumo klausimo kėlimas išties nėra labai svarbus. Atvirkščiai, siūlau žiūrėti į juos kaip į sukurta, labai panašų į impresijų, moters ir vyro santykių modelį. Tiksliau, dienoraščiuose matome, kaip anksčiau aprašytasis „klaidžiojančių švieselių“ pasakojime išskylantis vyro ir moters santykių modelis transformuojamas – kaip vyras artima (beveik identiška) siela, ieškojimų partneris tampa vedančiuoju.

Nuo pat pirmų dienoraščio eilučių pažintis su Čiurlioniu rodoma kaip labai ypatinga, kiekviena detalė šiuose įrašuose pateikiama kaip labai svarbi. Dienoraštyje aprašydama pažinties pradžią, Pleirytė-Puidienė teigia, kad Čiurlionio paveikslai jai atrodo nepaprasti, nepaprastas rodėsis jai ir Čiurlionis: „aštriai užbrėžtu veido profiliu; greičiau negražus ir niūrus. Bet didelės, giliai žvelgiančios akys, ramus, bet aiškus liūdesio šešėlis ir nepaprasta inteligencija skiria jį iš visų kitų tarpo“⁶⁰. Pabrėžiamos liūdnos, gilios Čiurlionio akys. Kitoje dienoraščio vietoje ji rašo: „jo žvilgsnio jėga priverstė mane atsisukti“⁶¹. Knygoje „Kada rauda

⁵⁵ O. Pl.-Puidienė, „M. K. Čiurlionis“, *Lietuvos aidas* 170, 1936 04 14, 2.

⁵⁶ V. Landsbergis, *Vainikas Čiurlioniui: Menininko gyvenimo ir kūrybos apybraižos*, Vilnius: Mintis, 1980.

⁵⁷ St. Yla, *M. K. Čiurlionis: kūrėjas ir žmogus*, Vilnius: Vyturys, 1992.

⁵⁸ Landsbergis, 66.

⁵⁹ Yla, 131.

⁶⁰ O. Pl.-Puidienė, „M. K. Čiurlionis“, *Lietuvos aidas* 170, 1936 04 14, 2.

⁶¹ Puidienė, 4.

siela“ kitokį – sielų – gyvenimą gyvenantys žmonės iš kitų skiriasi savo žvilgsniu, toks yra ir Čiurlionis: „žiūrėjo į pasaulį ne šio gyvenimo žvilgsniu ir matė viską per savo vizijų prizmę“⁶². Iš liūdnu akių dienoraščių autorė atpažįsta sau artimą žmogų. Ir Čiurlionis atpažįsta ją kaip mokančią liūdėti: „nemaniau, kad tamsa moki liūdėti“⁶³. Mokėjimas liūdėti, ilgėtis yra labai svarbios jau impresijose išskirtos asmens būdo savybės. Jau nuo pat pradžių subjektui norisi pažinti Čiurlionį daug labiau.

Ją traukia ne tik Čiurlionio asmuo, bet ir jo paveikslai, ypač ciklas „Audra“ (knygoje „Kada rauda siela“ vienas impresijų ciklas pavadintas „Audra“): „Kaži kas traukia mane į jo „Audrą“ <...> Valandomis galėčiau žiūrėti ir juo ilgiau žiūriu, juo aiškesnė traginga dailininko mintis“⁶⁴. Ji ne tik supranta dailininko mintį, bet ir atpažįsta savo patirtį jo pieštuose vaizduose: „jau šitiek audrų ir viesulų yra perbėgę per sielą – parodžiau į penkis pirmuosius paveikslus. – Šito paskutinio trenksmo dar nebuvo, bet gal ir jis ateis“⁶⁵. Iš aprašymo atrodo, kad Čiurlionis įsiklauso į jos žodžius ir atsako: „Pasistenk tamsta išvengti tojo žaiibo... Iš visos širdies tamstai linkiu“⁶⁶. Savo žodžius jis palydi giedru žvilgsniu ir šypsena, panašia į *vaiko* (galima prisiminti impresijų veikėjos tapatinimąsi su vaiku). Tą akimirką jis jai pasirodo gražus. Taip įvyksta jų pirmasis susitikimas: labai gražus ir labai svarbus dienoraščių autoriui.

Dienoraščių subjektui svarbu būti išgirstai

ir suprastai. Ji labiau vertina ryšį, kuriam nereikia žodžių, jaučia, kad Čiurlionis gali nujausti jos mintis („Lyg nujautė mano mintį“⁶⁷). Panaši situacija aprašyta ir impresijoje „Kada leidosi saulė“: „Rodos, išgirdęs mano sielos tylų troškimą – neatitraukdamas akių nuo nykstančios saulės – paėmei mano ranką ir kietai prispaudei prie savo krūtinės...“⁶⁸ Tik artimos sielos gali išgirsti troškimus, neišsakytus žodžiais. Dienoraštyje galima matyti, kaip „konstruojama“ subjektui artima siela, kokios savybės jai priskiriamos.

Taip pat kaip ir impresijose, dienoraščiuose užfiksuoti svarbūs įvykiai vyksta vakare, gražioje gamtoje: „Buvo skaištus tylus vakaras. Tykiajai sruveno Neries bangos, o šlaituose be paliovos čiulbėjo lakštingalos“⁶⁹. Čiurlionis, žiūrėdamas į žvaigždes, ieško tos, po kuria gimė dienoraščių autorė. Jis spėja, kad tai galbūt Vega. Šiame aprašyme Čiurlioniui priskiriamos žinio, asmens, gebančio skaityti iš žvaigždžių ir numatyti ateitį, šiek tiek mistiškos savybės. Jis gali pasakyti, kokia jos žvaigždė, t. y. nubrėžti likimo trajektoriją. Vyras šioje situacijoje yra vedantis moterį, parodantis jai kelią. Čiurlionis spėja, kad subjektė gimusi po laiminga žvaigžde, nors ji pati abejoja laimės buvimu. Čiurlionio asmuo tarsi padeda dienoraščių veikėjai žengti pirmuosius žingsnius individualizacijos kelyje. Štai kokie žodžiai įdedami į Čiurlionio lūpas: „Turi būti, nes žmonės jos [*laimės* – R. B.] ilgisi... ieško... Kas ji? Kiekvienam sava... tokia, kokios ilgisi. Gal nereikia per daug norėti...“⁷⁰ Moteriai siūloma

⁶² Puidienė, 178, 1936 04 18, 2.

⁶³ O. Pl.-Puidienė, „Praeities pažaibai (M. K. Čiurlionies jubiliejų minint)“, *Lietuva* 219, 1925 10 01, 3.

⁶⁴ Puidienė, 3.

⁶⁵ *Ten pat*, 3.

⁶⁶ *Ten pat*, 3.

⁶⁷ *Ten pat*, 3.

⁶⁸ Vaidilutė, *Kada rauda siela*, Kaunas: Vaiva, 1922, 36.

⁶⁹ O. Pl.-Puidienė, „M. K. Čiurlionis“, *Lietuvos aidas* 169, 1936 04 14, 2.

⁷⁰ Puidienė, 2.

pažinti (individualizuoti) savo troškimus, apsisibrėžti, kas jai yra laimė, kad laimės paieškos taptų lengvesnės. Knygoje „Kada rauda siela“ kelrodės žvaigždės motyvas labai dažnas. Triolete „Gyvenimo glėbyje“ impresijų veikėja laukia patekiant Žvaigždės – Laimės, kuri nušviestų jos klajones, suradus artimą sielą Laimės žvaigždė nušvinta. Impresijoje „Ilgėjimos“ herojės siela ilgisi Aušros – Vilties žvaigždės, trokšta viltį suteikiančios šviesos: „Suteik nors vieną spindulėlį Šviesos... / Nors mažą kibirkštėlę Vilties... / Išblaškyk tą pilkumą, kuriame nykstame ir žūname...“⁷¹ Čiurlionis padeda dienoraščių moteriai pamatyti gyvenimo kelią nušviečiančią žvaigždę (žvaigždę būtų galima interpretuoti kaip aukščiausią vertikalės tašką), kuri, anot jo, turi būti jos laimės žvaigždė.

Kitas dienoraščių veikėjos ir Čiurlionio susitikimas vakare, aprašytas dienoraštyje, vėliau tampa knygos „Kada rauda siela“ dalimi. Jis įkomponuotas į impresijų ciklą „Atminimai“. Dienoraštyje (tarsi) užfiksuota dabartis virsta atminimų medžiaga. Kartais atrodo, kad jis buvo Pleirytės-Puidienės rašomas tam, jog vėliau taptų kūrybos, kaip atminties proceso, šaltiniu. Štai kaip aprašomas tas vakaras: „Tyliai, liūdnei *slankiojo* po salę išblyškę mėnulio atspindžiai, gaudžiais neriboto ilgesio akordais *blaškėsi* tonai. Šiurpi sielos vienatybė ir pergyventi skausmai *plasta* skambintojo kompozicijoje ir švino svarumu *slegia* širdį, niūrios, didingos vizionieriaus kombinacijos, jaudindamos mano suvargusią, neramią sielą [*paryškinta mano* – R. B.]“⁷². Galima stebėti perėjimą nuo būtojo prie esamojo laiko ir jis nėra atsi-

tiktinis, nes rodo, kaip atsiminimas tampa atsimenančiosios išgyvenama dabartimi. Muzikoje subjektė „išgirsta“ Čiurlionio sielą, atpažįsta savo pačios išgyvenamą ilgesį, vienatvę ir patirtus skausmus. Muzika šiame aprašyme yra sielos kalba kitai sielai, ji – šių sielų komunikacijos pagrindas. Ne tik dienoraščių moteris išgirsta Čiurlionio sielą, bet ir jis nujaučia jos patiriamą kančią: „Jis pastebi mano kančią, mano tylų liūdesį ir, paskutiniam akordui užgesus, tyliai paguodžia: – Dėl liūdesio ir ilgėjimosi, neprakeik, ponია, savo gyvenimo... Tyliai liūdesyje ir vienatybėje visa Tamstos siela... ilgėsi jos jėga ir grožis“⁷³. Šioje situacijoje, kaip ir anksčiau analizuotoje, Čiurlionis padeda subjektui pažinti save. Jis, atrodo, yra jau susitaikęs su savo sielos ilgesiu ir vienatve, todėl gali jai padėti priimti šiuos jausmus, teigdamas, kad jie yra jos jėga ir grožis. Ir štai kaip jaučiasi šitaip nuraminta dienoraščio veikėja: „Ir nuo tų jo žodžių blaivėja mintys, grįžta gyvenimo pusiausvyra“⁷⁴. Matyti, kad be Čiurlionio paramos subjektui gana sunku „susitvarkyti“ su šiais jausmais, tik vyro padrąsinta ji gali susigrąžinti gyvenimo pusiausvyrą. Liūdesys, vienatvė ir ilgesys (priskirtos ir Čiurlionio asmeniui) – šios sielos savybės – apibrėžia moters identifikacijos ribas (o knygoje „Kada rauda siela“ jos yra „klaidžiojančių švieselių“ tapatybės pagrindas). Kitas (šiuo atveju Čiurlionis) padeda moteriai atpažinti ir (galbūt) įvardyti svarbius jausmus taip padėdamas pamatus jos tapatybei. Taip ilgesys tampa subjektės likimu, tai gali suprasti tik taip pat jaučiantis žmogus: „Ilgisi siela visai ne dėl to, kad ji nelaiminga, kad apsiavylusi, o dėl to, kad ilgesys

⁷¹ Vaidilutė, *Kada rauda siela*, Kaunas: Vaiva, 1922, 25.

⁷² O. Pl.-Puidienė, „M. K. Čiurlionis“, *Lietuvos aidas* 174, 1936 04 16, 2.

⁷³ Puidienė, 2.

⁷⁴ *Ten pat*, 2.

yra jos likimas... kad trokšta ji nežemiškų sapnų. Tą ilgesį supranta, gal tik vienas šioje žemės kelionėje sutiktų draugų – Čiurlionis, kuriam taip pat yra skirta vienatybė ir vizijų sapnai⁷⁵.

Čiurlionis ir jo kūryba žadina (skatina) Pleirytės-Puidienės kūrybiškumą. Įdomu, kad dienoraščiuose dažniausiai prabyta tik Čiurlionis, pati dienoraščių veikėja kalba labai mažai. Ji dažniau jaučia negalėjimą išsakyti jausmus: „Iš sielos gelmių veržėsi kitokie širdingesni padėkos žodžiai, bet nemokėjau jų išreikšti“⁷⁶; „Norėjau jam visa tai pasakyti... pasakyti, kad jo draugiškumas yra man garbė, kad jį už viską labai gerbiu, jo artimybė didžiuliuos... Tik viso to nepasakiau – kaip paprastai, nemokėjau, nedrįsau“⁷⁷. Dienoraščių subjektė Čiurlionį matė kaip labai genialų, didį žmogų, jai jis buvo *Mokytojas / Vedantysis*, o kalbėti / atsakyti tokiam žmogui nėra taip paprasta. Tačiau Pleirytė-Puidienė atsakydavo Čiurlioniui, tik savitu būdu – ji rašė impresijas: „po vieno ilgo, rimto pasikalbėjimo su Čiurlioniu, parašiau alegoriškai – simbolinį vaizdelį. Pavadinau jį „Klaidžiojančiomis švieselėmis“ ir [Vilniaus] žinioms atiduodama, dedikavau Čiurlioniui“⁷⁸. Taip pat ji rašo impresijas, kuriomis atsiliepiama (reaguojama) į Čiurlionio paveikslus. Po vienos vaizdelio, įkvėpto Čiurlionio paveikslo „Ilgėjimos“, publikacijos Pleirytė-Puidienė dienoraštyje rašo – Čiurlionis jai labai dėkojęs: „Myliu tamstą kaip brangiausią seserį už tą ilgesį, kuris jungia mūsų sielas...“⁷⁹ Kurdama, rašydama autorė tar-

si priartėja prie Čiurlionio – genijaus. Jo genialumas tampa ir jos genialumo (kūrybiškumo) šaltiniu.

Vėliau dienoraščių subjektė žengia dar vieną žingsnį – tampa vienintele tikrai suprantančia Čiurlionio kūrybą (pasikartoja tas pats motyvas – tik taip pat jaučiantis gali suprasti, pažinti taip pat jaučiantį – komunikacija vyksta tik tarp tokių pačių). Čiurlionis padovanoja paveikslą „Ilgėjimos“ ir štai ką išgirsta dienoraščių veikėja: „Niekas jo taip nesupras taip, kaip Tamsta... niekam jis nebus reikalingas“⁸⁰. Vėlesniuose dienoraščio įrašuose pasakojama, kad Čiurlionis, ruošdamasis Antrajai lietuvių dailės parodai, prašęs Pleirytės-Puidienės parašyti paaiškinimus jo paveikslams, nes ji vienintelė galinti tai padaryti. Paveikslų aiškinimas suprantamas kaip Čiurlionio minčių, sielos atskleidimas miniai (brėžiama ta pati „sielinių“ būtybių ir žemės žmonių opozicija). Aplinka, kurios reikia tokiam skverbimuisi į kito sielą ir jai pažinti, tokia pati kaip ir impresijoje, kai veikėja išeina į savo sapnų, atsiminimų erdvę: „Surasiu tylų, gražų mėnesienos vakarą ir pabandysiu išaiškinti miniai Tamstos mintis ir sielą...“⁸¹ Dienoraščiuose užfiksuotas ypatingas virsmas: „rodosi, kad visi tie „Ilgėjimai“, tos „Tylos“, „Ramybės“, tie „Sfinksai“ ir visa, kas Čiurlionies genijaus vaizde užfiksuota, tai **mano pačios** sielos slaptos, tik man vienai žinomos vizijos [*paryškinta mano* – R. B.]“⁸². Paveiksluose atpažintą Čiurlionio sielą ji mato kaip visai identišką savo sielai. Jos visai tapachios, todėl ir Čiurlionio paveikslo tampa tar-

⁷⁵ *Ten pat*, 2.

⁷⁶ *Ten pat*, 2.

⁷⁷ O. Pl.-Puidienė, „M. K. Čiurlionis“, *Lietuvos aidas* 176, 1936 04 17, 2.

⁷⁸ Puidienė, 172, 1936 04 15, 2.

⁷⁹ *Ten pat*, 2.

⁸⁰ O. Pl.-Puidienė, „M. K. Čiurlionis“, *Lietuvos aidas* 174, 1936 04 16, 2.

⁸¹ Puidienė, 176, 1936 04 17, 2.

⁸² *Ten pat*, 2.

si ir jos. Žiūrėdama į paveikslus dienoraščių veikėja mato save (savo sielą), per paveikslus visiškai susitapatindama su jų autoriumi – kūrėju. Visiško tapatumo išgyvenimas leidžia subjektui suabsoliutinti savo gebėjimą suprasti Čiurlionį ir jo kūrybą: niekas negali to padaryti, tik ji, nes tik ji vienintelė yra tokia pati kaip jis.

Net rašydama apie Čiurlionio mirtį dienoraščių autorė atranda panašumų: „Nuo manęs buvo slėpta jo mirtis, nes jis mirė tuomet, kai ir aš kovojau su mirtimi“⁸³. Paskutiniai dienoraštyje aprašyti autorės susitikimai su Čiurlioniu yra jau po jo mirties, prie Čiurlionio kapo: „Sėdėjau prie jo kapo, ramiai minėdama jo gyvą vaizdą ir tas dienas, kai **abu gyvi** susitikdavome [*paryškinta mano* – R. B.]“⁸⁴.

Įdomu, kad prisiminimuose subjektė pamažu „išsitapatina“ ir aprašo Čiurlionį (jau po mirties) kaip skirtingą: „Tarp mudviejų buvo susidarę geri draugiški santykiai ir nekartą jis atskleisdavo man savo mintis, sielvartus jausmus, tačiau ir prieš mane pasilikdavo tūla nepermatoma uždanga, už kurios jis, turbūt nieko nebuvo įsileidęs“⁸⁵. Brėžiama juos atskirianti riba.

Čiurlionio mirties refleksija panaši į impresijose perteiktą mirties sampratą. Čiurlionis po mirties grįžta ten, iš kur ir buvo atėjęs: „Nuklydo į vizijų pasaulius, iš kur buvo atėjęs, o mums paliko savo būtybės gyvą žodį, užburta drobėse, žavingų varšų harmonijoje ir garsų melodijoje“⁸⁶. Autorė akcentuoja paliktą gyvą Čiurlionio žodį – kuris labai primena žmonėms

paliktą Kristaus gyvą žodį. Pamažu santykis su žmogumi – genijumi virsta santykiu su genijumi – dievu: „Ilgainiui pajutau tą vidujinį jausmų susiglaudimą, koks būna tikinčiam žmogui, įėjus šventovėn“⁸⁷.

Pleirytės-Puidienės dienoraščiuose aprašytų moters (Pleirytės-Puidienės) ir vyro (Čiurlionio) santykių modelis atsiremia į impresijose kurtą „klaidžiojančių švieselių“ mitą, tačiau šių santykių socializacija, įtraukimas į kultūrą (kaip simbolinę struktūrą) juos transformuoja. Artima siela, klajonių partneris čia virsta moters identitetą apibrėžiančiu, įtvirtinančiu (legitimuojančiu) subjektu. Tapatybė su „genijumi“ (kultūroje aukščiausią statusą turinčiu kūrėju) tampa vienu iš būdų moteriai formuoti savo kaip kuriančiosios identitetą.

Išvados

Vytautas Kavolis, pristatydamas maironiškąją (Maironio poezijoje susiformavusią) vyriškojo ir moteriškojo subjektyvumo sklaidą XIX a. pab.–XX a. pr. kultūriniuose tekstuose, tik apie 1921 metus mato momentą, kai atsiskleidžia kitokia – kovojančios, aistringai gyvenimą mylinčios, veiklios, norinčios peržengti visas ribas – moters tapatybė (visiškai priešinga nei maironiška tradicija)⁸⁸. Šis virsmas Kavolio siejamas su Salomėjos Nėries asmeniu. Tačiau ką tik aptarti Pleirytės-Puidienės tekstai šios naujos moters tapatybės užuomazgų leistų aptikti gerokai anksčiau. Jau pirmosiose Vaidilutės impresijose pasirodanti moteris

⁸³ *Ten pat*, 2.

⁸⁴ Puidienė, 178, 1936 04 18, 2.

⁸⁵ *Ten pat*, 2

⁸⁶ O. Pl.-Puidienė, „Praeities pažaibai (M. K. Čiurlionies jubiliejų minint)“, *Lietuva* 219, 1925 10 01, 4.

⁸⁷ O. Pleirytė-Puidienė, „M. K. Čiurlionis“, *Skaitymai* 4, 1921, 81.

⁸⁸ Vytautas Kavolis, *Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje*, Vilnius: Lietuvos kultūros institutas, 1992, 72.

yra mobili – klajojanti, praregėjusi, mąstanti ir gyvenimo prasmės (tiesos) ieškanti bei ribas peržengianti asmenybė. Ji yra ne tik aktyvi ieškotoja, bet ir kūrėja – sugebanti rasti (ar susikurti) alternatyvią realybę – atminimų erdvę. Šis moters identiteto modelis atrodytų kaip moterį išlaisvinantis, tačiau laisvės kaina yra specifinės moteriškos patirties atsisakymas – moteris impresijose yra tik „sielinė“ būtybė, atskirta nuo žemės ir kūno. Dienoraščiuose, pasakojančiuose apie Pleirytės-Puidienės santykius su Čiurlioniu, vyro ir moters santykiai, besiskleidžiantys konkrečioje socialinėje kultūrinėje erdvėje, transformuojasi: vyras, impresijose buvęs ieškojimų partneriu, tampa vedančiuoju. Vyras (genijus) padeda moteriai įtvirtinti savo kaip kuriančiosios identitetą.

Pleirytės-Puidienės asmens istorija tik pavirtina faktą, kad į XIX a. pab.–XX a. pr. visuomeninę kultūrinę situaciją žvelgdami labai apibendrintai, ieškodami pačių ryškiausių ir žymiausių nepastebime, apeiname kitus tuo

metu buvusių ir veikusių asmenis, tenka pripažinti, kad dažniausiai paraštėse lieka moterų. Požiūrį į kultūros istoriją lemia tradicija, Kavolio įžvalgiai rekonstruota iš didžiųjų mūsų vyrų tekstų ir galvojimo, kur istorija, kaip viešumos erdvė ir laikas, pirmiausia priklauso vyrams – jie pristatomi kaip istorijos kūrėjai. Pakludami dar XIX a. pabaigoje (o jei žvelgtume į visos Europos istoriją – antikoje) susiformavusiai sampratai apie visuomenę, viešumą ir privatumą, moteris ir vyrus, kartojame tas pačias klišes. Tik specialiomis pastangomis, priešindamiesi mąstymo inertiškumui, galime pastebėti nuošalyje likusius asmenis, į kuriuos įsižiūrėję atidžiau galime rasti ne mažiau įdomių ir reikšmingų mūsų kultūros detalių. Tik iškėlus viešumon šešėlyje ir tyloje glūdinčius vardus galėtų būti papildytas Kavolio sudarytas nepriklausomų žmonių sąrašas, kurį jis pradeda nuo Antano Strazdo ir užbaigia Algimantu Mackumi (jame gerokai per trisdešimt vardų) ir kuriame tėra dviejų moterų pavardės⁸⁹.

FEMININE IDENTITY IN THE WORKS OF ONA PLEIRYTĖ-PUIDIENĖ-VAIDILUTĖ AND HER CULTURAL POSITION

Ramunė Bleizgienė

Summary

This paper analyses and discusses the problem of a feminine identity, as presented in the early works and the cultural position of Ona Pleirytė-Puidienė-Vaidilutė. The paper investigates the earliest writings of Vaidilutė, “Kada rauda siela” and her diary, where she wrote about her relationship with M. K. Čiurlionis. Woman presented here is active, mobile and se-

arching for the purpose of life. The specific female experience, however, is not explicated. Man (brother, friend) is her traveling partner who helps her to search for the Truth. In her diary, man becomes the leader in their relationship and has the biggest influence on her, as she develops her identity as a writer. The reason for this change can be the change of the

⁸⁹ Vytautas Kavolis, „Sąmoningumo trajektorijos“, *Žmogus istorijoje*, Vilnius: Vaga, 1994, 258–259.

place where the relationship between woman and man conspire. The equal link is in the mythical place, but when it takes place in a concrete social situation, man always is a leader; he is the one showing the way to a woman. The list of the independent Lithuanians made by historian of culture V. Kavolis, which consists of more than thirty people, includes

only two women. The paper states that the gender proportions in the list reinforces the idea that women were excluded from the history of culture twice; the first time, when they did not have the equal opportunity to participate in the official social life and the second time, when the cultural history itself was recorded.

Gauta 2006 04 24
Priimta publikuoti 2006 08 29

Autorės adresas
Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
Antakalnio g. 6
LT-10308 Vilnius
El. paštas: ramune@giva.lt